Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող ***Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի*** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте ***Электронной библиотеки Арцаха***, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха** (ОМУСА), размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - ***Artsakh E-Library*** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: http://artsakhlib.am/
E-mail: info@artsakhlib.am
Facebook: https://www.facebook.com/www.artsakhlib.am/
ВКонтакте: https://vk.com/artsakhelibrary
Twitter: https://twitter.com/ArtsakhELibrary

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

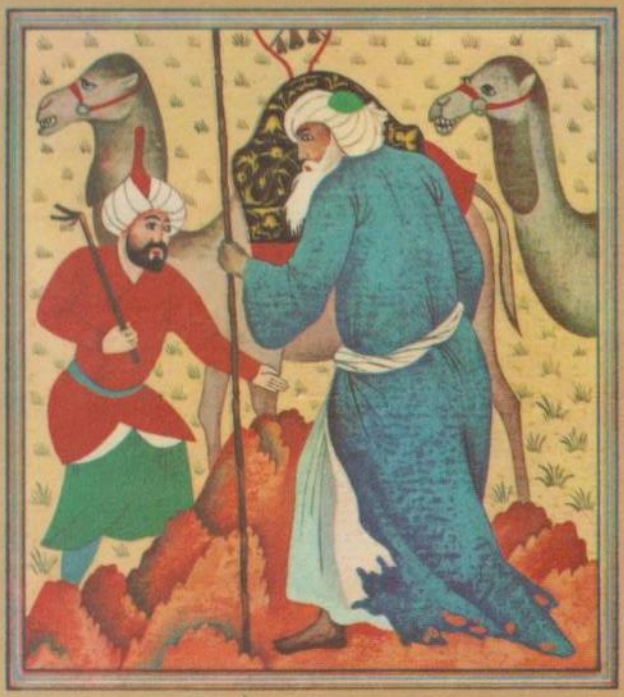

ԼԻԼԻԹ

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԼԻԼԻԹ

ДГМБ М. Горки адына
НИАО ОБЩ... БИБЛИОТЕКА
им. М. ГОРЬКОГО

«Սովետական գրող» հրատարակչություն
Երևան 1983

ԳՄԴ 84Հ1
Ի 755

68352

Իսահակյան, Ա.

Ի 755 **Լիլիթ**: Լեգենդներ. Դպր. բարձր տարիքի համար/Նկ՝. Յան Տամսար. — Եր.: Սովետ. գրող, 1983. — 92էջ, 18 նկ.

Ժողովածուում տեղ են գտել հեղինակի ամենասիրելի լեգենդներից ու զրույցներից մի փունջ:

Ի $\frac{4803010200\,(968)}{705\,(01)\,83}$ 83 «Տ»

ԳՄԴ 84Հ1

ДГМВ М. Горки адына
ЗИЛАЈӘТ КИТАБХАНАСЫ
ГОРЬКОГО
АР 2

(C) «Սովետական գրող» հրատարակչություն, ձևավորման համար, 1983

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Լիլիթ 9
Երջանկության իմաստը 37
Ուշինարա 39
Շի-Հոանգ-Տի Բողդիխանը 43
Ֆաթիհ սուլթան Մեհմեդ 51
Չինգիզ խանը 57
Ով է ապրում 65
«Ձեր խնդրածը իմ ոտների տակն է» 71
«Այդ ոչինչը ես եմ» 77
Սաադիի վերջին գարունը 79
Շիդհարը 85

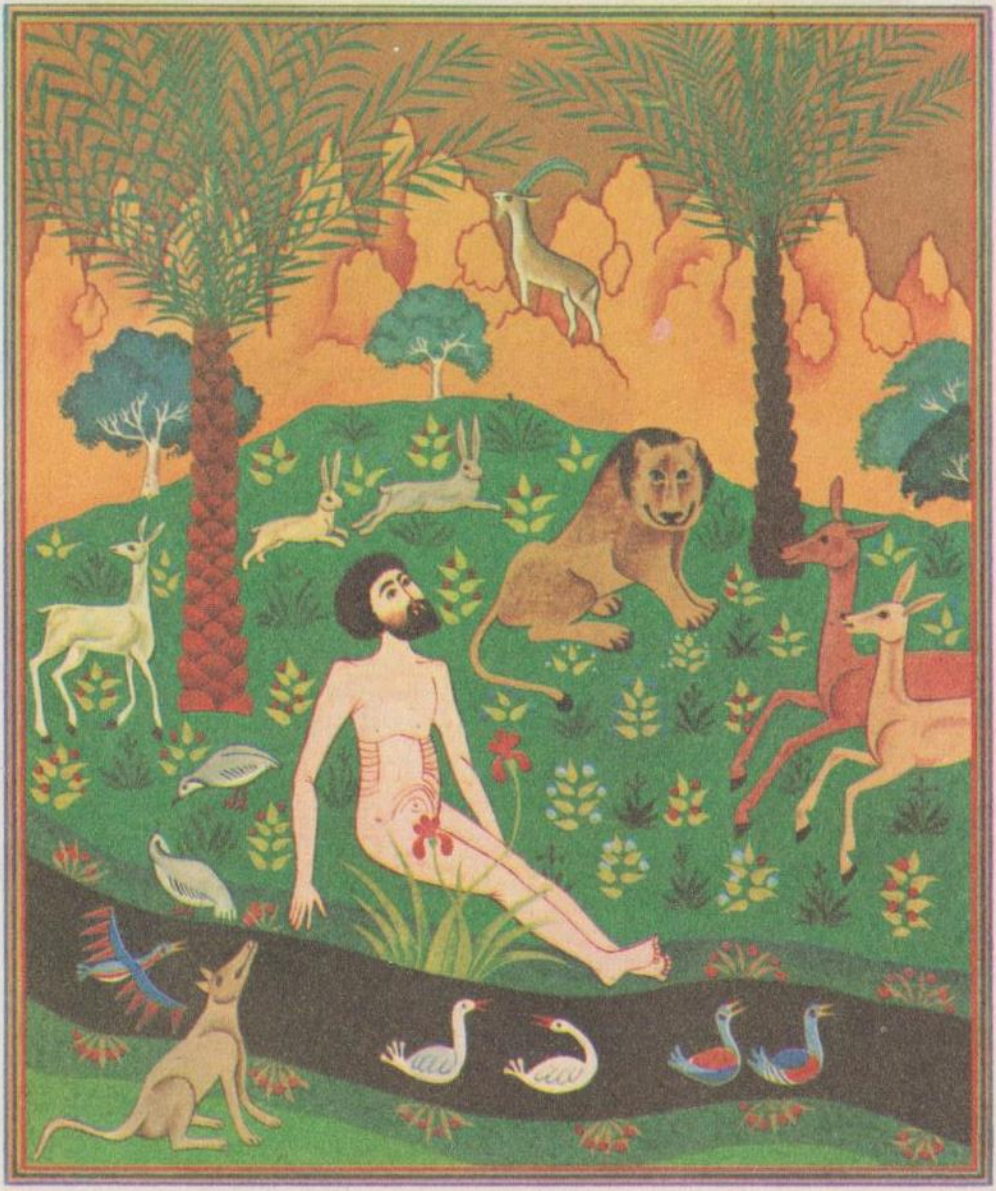

— Այո՛, հրաշք է աշխարհը, հեքիաթ է, գեղեցիկ և անհուն զարմանալի:

Եվ ամեն օր նայում եմ աշխարհին և ամեն օր զարմացած, կարծես, առաջին անգամն եմ տեսնում աշխարհը.— աշխարհը՝ առօրյա և միշտ հիասքանչ, աշխարհը՝ հնօրյա և միշտ նորաստեղծ, հավիտենական մի անծանոթ հրապույրով առինքնող:

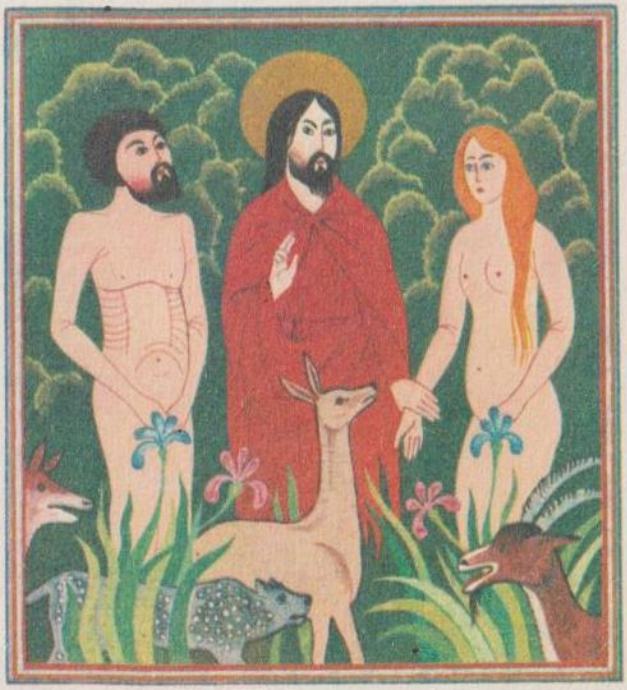

Ադամ, ահա քեզ ընկեր՝ գեղեցիկ Լիլիթը:
Իրար աչքերի մեջ տեսեք ձեր պատկերը և իրար սրտերի մեջ
սիրեցեք միմյանց:
Աճեցեք և բազմացեք:

ԼԻԼԻԹ

(Հրեական առասպել)

Աստված՝ երկինք ու երկիր և բոլոր կենդանիներն ու բույսերը իր արարչական մի սոսկ խոսքով ստեղծելուց հետո՝ առավ անասունների ոտքի տակ ընկած հողից մի կտոր և նրանից ստեղծեց մարդուն:

Ստեղծեց նրան, որ սա սքանչանա իր վեհ գործերի վրա և փառավորե աստվածային անունը:

Եվ բնակավայր տվեց նրան Եդեմի դրախտը:

Նորաստեղծ Ադամը հիացավ աստծու հրաշալիքների վրա: Մեկ-մեկ նայեց անասուններին, թռչուններին և զանազան բույսերին, զարմացավ և փառաբանեց մեծ վարպետի անունը:

Եվ իրեն զգալով մենակ ու անընկեր՝ սկսեց ձանձրանալ, սաստիկ ձանձրանալ:

Աստված տեսնելով Ադամի մենակությունը՝ խոսեց ինքն իր հետ.

«Եկեք ստեղծենք Ադամի համար մի քնքուշ ընկեր, որ մարդը միայնակ չվայելե դրախտի հրապույրները»:

Եվ բռնեց դեպի վեր սուրացող կրակը, և նրա բեկբեկուն, ճախրուն բոցերից ստեղծեց անդրանիկ կնոջը՝ Լիլիթին:

Եվ նայելով իր ստեղծածի վրա՝ հիացած ասաց.

«Բարի է, որովհետև գեղեցիկ է»:

Ապա կոչեց Ադամին իր մոտ: Լիլիթի փոքրիկ ձեռքը դնելով նախամարդու ափի մեջ՝ ասաց.

— Ադամ, ահա քեզ ընկեր՝ գեղեցիկ Լիլիթը: Իրար աչքերի մեջ տեսեք ձեր պատկերը և իրար սրտերի մեջ սիրեցեք միմյանց: Աճեցեք և բազմացեք:

Ադա՛մ, քո բոլոր օրերիդ մեջ հետևիր Լիլիթին, և դո՛ւ, Լիլիթ, հնազանդ եղիր Ադամին:

Լիլիթ ուշի-ուշով նայեց Ադամին, և կավի հոտ զգաց իր հոտոտելիքը: Եվ զգաց, որ Ադամի հայացքը հողի ծանրությամբ իջավ իր մազերի և ուսերի վրա: Ու հապճեպով ձեռքը դուրս քաշեց Ադամի ափի միջից:

Ադամ նայեց Լիլիթին, և գեղեցկության մի անհուն ծավալեց ու խորացավ իր առջև, որ դյութում էր ու քաշում իր հոգին դեպի ահավոր անդունդը՝ ոչնչացնելու համար:

Եվ հիազարհուր աչքերը գոցեց:

Եվ երբ աչքերը նորից բացեց՝ շրթները հազիվ կարողացան իրարու գալ.

— Փա՛ռք քեզ, աստված, դու ստեղծեցիր ամենագեղեցիկը և կատարյալը քո արարածների մեջ:

Դու հյուսեցիր պսակը քո հրաշագործ տիեզերքի:

Փա՛ռք քեզ անսահման և հավիտյան:

Երբ Լիլիթ լսեց նրա խոսքերը՝ գլուխը քնքուշիկ թեքեց դեպի աջ ուսը. և առաջին գոհունակ ժպիտը փայլեց չքնաղ դեմքի վրա:

Ադամ՝ մղված մինչ այդ իրեն անծանոթ մի զգացումից՝ ուզեց կրկին բռնել Լիլիթի ձեռքը: Սակայն Լիլիթ բոցի պես խույս տվեց Ադամի մոտից:

Ադամ զգաց, որ իր սիրտը կապված է Լիլիթի լուսաշող կրունկներին՝ անբաժան ու անմեկին: Եվ հետևելով Լիլիթին՝ տեսավ նրան կանգնած ոսկեվառ լճակի ափին, ուր նազում են ձյունափետուր կարապները:

Լիլիթ հիացումով դիտում էր գեղանի կարապներին: Նրանց ճկուն, սլացիկ պարանոցները կախարդել էին իրեն:

Եվ քաղցր ձայնով կանչեց կարապներին. ու երբ Լիլիթ ծունկի եկավ նրանց փայփայելու, հանկարծ ջրերի վրա տեսավ մի հրաշալի, մի

հրաբողբոջ պատկեր. և երբ հասկացավ, որ այդ իր ցոլքն է, սքանչացավ իրենով և հպարտացավ:

Կրծքի վրա թափթփված մազերը հյուսեց և թողեց, որ հյուսերը ծփան ուսերի և թիկունքի վրա: Եվ հիացած ու նորից հիացած՝ նայում էր իր պատկերին և չէր հագենում:

Կապույտ երկինքն իր արևով և դրախտից մի կտոր ցոլացած էին լճակի հայելու մեջ:

Եվ տեսավ Լիլիթ, որ արևը այնքան հրեղեն չէ, ինչքան իր աչքերի կրակը, և երկինքը այնքան խորունկ չէ, ինչքան իր աչքերի հունը: Ինքն է ամենակատարյալը դրախտի մեջ, և լիճն ու դրախտը լցված են իր դեմքի լույսով:

Մինչ այդ՝ մի զույգ հակինթե թիթեռներ՝ ադամանդե թևերով, եկան և նստան նրա քաղցրաբույր մազերի վրա: Լիլիթ նայեց և ժպտաց:

— Ինչ գեղեցիկ կլիներ, եթե սրանք միշտ մազերիս վրա մնային...

Եվ իսկույն ծաղիկներ քաղեց, որ հազար գույներով փայլում էին ու բուրում իր շուրջը, և շարեց վարսերի մեջ:

Ադամ, որ հեռուն կանգնած՝ հափշտակված դիտում էր ընկերին, մեկեն սիրտ առավ մոտենալու նրան:

Լիլիթ երբ տեսավ, որ Ադամի ցոլքը խառնվեց իր պատկերին, զայրացած ոտքի ելավ և աչքերի ցասկոտ հուրը վառեց նրա վրա:

— Լիլիթ, հրեշտակներից չքնաղս, — թոթովեց Ադամ, — այդ ինչ ծաղիկներ էին, որ դու քաղեցիր...

— Սրանք. — հրաշալիքներ են սրանք, դու չես հասկանում, — Ադամի խոսքը արհամարհանքով կտրեց Լիլիթ:

— Ո՛չ, հոգիս, ես գիտեմ Եդեմում այնպիսի վայրեր, ուր ստեղծողն անգամ տակավին ոտք չի դրել: Այնպիսի աննման ծաղիկներ, անպատմելի բույրերով ու գույներով, այնպիսի լուսատերև ծառեր՝ ամենահամեղ պտուղներով զարդարուն:

Չէիր կամենա՝ հիմա երթայինք շրջեինք այն վայրերը...

Ադամ այնպիսի փաղաքուշ ձայնով ասաց, որ մի պահ մեղմացավ Լիլիթի զայրույթը:

— Լա՛վ, Ադամ, կերթանք, բայց ոչ այսօր հետո, հետո:

— Լիլիթ, նազելիս, այո՛, երբ որ կամենաս, սակայն գիշեր է գալու հիմա. գնանք իմ տաղավարը, որ շինել եմ հրաշագեղ սոխակների բներին կից, ամենաշքեղ ծաղիկներով պարուրված: Քնի՛ր այնտեղ, իսկ ես կհսկեմ քո անուշ քունը:

— Ո՛չ, ո՛չ, թո՛ղ ինձ մենակ: Ես այսօր շատ հոգնած եմ, — և թեթևասահ քայլերն ուղղեց պուրակների խորը:

Ադամ չգիտցավ ինչ պատասխաներ: Լուռ և գլխաքաշ հետևեց նրան:

— Ադա՛մ, թո՛ղ ինձ մենակ, խնդրում եմ...

— Բայց, Լիլի՛թ, հազար ցանկալի՛ Լիլիթ, երբ տեսնեինք իրար, և երբ...

— Վաղը, — Ադամի խոսքը հրամայաբար կտրեց Լիլիթ և ակնթարթի մեջ սուզվեց թփերի մեջ:

*

Լիլիթ աղբյուրի մոտ նստած, ականջը դրած նրա բյուրեղյա նվագին նայում էր դրախտի աստղազարդ երկնքին, և աստղերի հրաբորբ ողկույզները արբեցնում էին նրա սիրտը մի խորհրդավոր տենչանքով:

Եվ Լիլիթ աստղերով հարբած՝ քուն մտավ ծաղիկների վրա և զարթնեց սոխակների սիրահույզ դայլայլներից:

Ցնորագեղ շնորհներով ծագեց արշալույսը և ծավալվեց դրախտի վրա՝ թաթախելով ամեն չնչին գուղձն իսկ շողերի և գույների անճառ կախարդանքի մեջ:

Ադամ զամբյուղը լցրած պտուղներով ու ծաղիկներով՝ քայլեց դեպի Լիլիթի տաղավարը և հեռվից ձայնեց Լիլիթին:

Պատասխան չառավ:

Նորից ձայնեց, նորից ոչ մի պատասխան:

Անհամբեր մի քանի անգամ անցավ ու դարձավ աղբյուրի շուրջը, հայացքը ամեն կողմ լարած: Լիլիթ չերևաց:

Գնաց լճափ, թափառեց պուրակներում, պրպտելով ամեն թուփ ու մացառ: Կրկին դարձավ աղբյուրի մոտ: Լիլիթ չկար ու չկար:

Ի՞նչ է պատահել նրան, Լիլիթին, — մտածում էր Ադամ. — երևի անծանոթ շավիղներ բռնելով մխրճվել է հեռավոր պուրակների մեջ և մոլորվել:

Պիտի որոնել, որոնել նրան:

Եվ զամբյուղը թողնելով աղբյուրի մոտ, ուր Լիլիթի տաղավարն էր, գնաց որոնելու:

Ամբողջ օրը թափառեց Ադամ՝ բարձր ձայնելով Լիլիթի անունը: Սակայն ոչ մի արդյունք:

Երեկո եղավ և իջավ գիշերը:

Ադամ անկարող լինելով խավարի մեջ գտնել դարձի արահետները՝ հոգնած քնեց մի ծառի տակ:

Եվ միայն լուսադեմին, երբ կաթնալույսով ողողված էր երկինք ու դրախտ, Ադամ կարողացավ վերագտնել իր ուղին:

Վազ տալով, շնչասպառ և դեռ չհասած աղբյուրին, հեռվից ձայն տվեց.

— Լիլի՛թ, բարի լույս:

— Սակայն մի՛ եկ մոտս. դեռ չեմ լվացվել:

Ադամ լսելով Լիլիթի ձայնը, երեկվա կրած բոլոր տանջանքը նույն սրությամբ նորից ապրեց: Սրտում զայրույթը ոտքի կանգնեց: Ուզեց Լիլիթին խիստ կշտամբել, սակայն զսպեց իրեն:

— Ո՞ւր էիր երեկ, ամբողջ օրը: Այնքան որոնեցի, այնքա՛ն որոնեցի... — Մեղմ եղանակով ասաց Ադամ:

— Երե՛կ, — երեկ ես եկա լիճը. քեզ չտեսա, դու չեկար, — պատասխանեց Լիլիթ. — ապա մի քիչ վազվզեցի այծյամների հետևից, ընկա նոր, անծանոթ վայրեր: Սքանչելի սոխակներ կային. նրանց երգով տարված՝ մնացի մինչև երեկո:

— Բայց զարմանալի է: Դու երբ եկար լիճը. մի ոտքս այստեղ էր, մյուսը՝ այնտեղ: Եվ վերջապես դրախտում այնքան թափառեցի: Ո՞ւր էիր, որ քեզ չգտա:

— Սակայն ես սպասեցի քեզ թե՛ այստեղ, թե՛ լճափում, իսկ դու չկայիր ո՛չ այստեղ, ո՛չ այնտեղ, — կտրուկ ձայնով պատասխանեց Լիլիթ:

Ադամ մի պահ լռեց: Ադամ մտածում էր՝ միթե չնկատեց Լիլիթին. անկարելի է, բայց...

Եվ համակերպված՝ հաշտ սրտով ասաց.

— Գեղեցիկ Լիլիթ, հիանալի պտուղներ եմ բերել նախաճաշիդ համար:

— Սակայն սպասիր, մազերս դեռ չեմ հարդարել:

— Եվ չքնաղ մազերիդ համար արշալույսի ցողերով թաթախուն ծաղիկներ եմ բերել:

— Շնորհակալ եմ, ես էլ ունեմ: Մի քիչ էլ սպասիր, հիմա կգամ:

Եվ սպասեց Ադամ:

Լիլիթ, բոցերի պես թռվռուն, եկավ կանգնեց Ադամի առջև՝ ոտքը հազիվ գետին առած:

— Օ՛հ, նորից նույն հիանալի պտուղները, որ գտա տաղավարիս առաջ:

— Միշտ նույն գեղեցիկ տեղերից եմ բերել: Հիմա պիտի գնանք, չէ՞, հոգիս:

— Կերթանք, դեռ ժամանակ կա, — ասաց Լիլիթ և նստեց նախաճաշիկի:

Ադամ տեղ բռնեց Լիլիթի ձախ կողմը և սրտի զեղումին ազատ ելք տալով.

— Ա՛խ, Լիլիթ, — ասաց, —իրավ որ դու անգութ ես: Մենակությունը հոգիս հանեց:

Եվ կարոտով գրկեց Լիլիթի մեջքը, և բոլոր հոգով սեղմեց Լիլիթին իր կարոտած կրծքին:

Լիլիթ փախավ Ադամի գրկից և հեռուն կանգնած՝ լացի ձայնով ասաց.

— Ադա՛մ, շատ կոպիտ ես գրկում. կողերս ջարդեցիր:

Եվ թիկունքը դարձնելով Ադամին՝ խռոված կանգնեց Լիլիթ:

Եվ նրա թիկունքը ավելի ոսկեբոց էր, քան արշալույսի շքեղաթիռ ծիրանին, որով զարդարում է դրախտը:

Ադամ նայեց և հոգին նվաղեց. և փափկությամբ բռնեց Լիլիթի ձեռքը և նրա աչքերի մեջ հալվելով, խոսեց.

— Լիլի՛թ, կյանքս, ներիր ինձ, Լիլի՛թ, հոգուս հոգի, այդպես լուռ ու տխուր մի նայիր ինձ. ժպտա՛, խոսի՛ր: Ա՜խ, ինչպես կուզենայի հազար ականջ ունենայի, որ քաղցր ձայնիկդ հազար անգամ լսեի և նորից չհագենայի:

Լիլիթ նստավ: Ձգվեց մի լարված լռություն:

— Ադա՛մ, — խզեց լռությունը Լիլիթ, — աստված քեզ վաղո՞ւց է ստեղծել:

— Այո՛, նազելիս:

— Ի՞նչ էիր անում դրախտում:

— Թափառում էի մեն-մենակ և ինձ համար ընկեր էի որոնում անբան անասունների մեջ:

— Մի՞թե չգտար քեզ նմանը, — հարցրեց, աչքերի խորամանկ խաղով զննելով Ադամին:

— Ո՛չ, Լիլիթ: Դրա համար էլ աստված քեզ ստեղծեց ինձ համար:

— Ինձ քեզ համար ստեղծե՞ց... հա՛, հա՛, հա՛... — ծիծաղեց Լիլիթ բարձր ու զվարթ:

Ադամ վիրավորվեց: Իջավ մի դառն լռություն:

— Այո՛, այո՛, — սրտաբեկ խոսեց Ադամ, — աստված քեզ ստեղծեց, որ մենակ չապրեմ, որ ընկեր լինինք... Կյանքս հատնում է քեզ համար, իսկ դո՛ւ... դու չես իմանում, որ առանց քեզ դրախտն անտանելի է ինձ համար, և կյանքը միայն տառապանք... աստծուն հաճելի չէ այս. եթե լսե, սաստիկ կբարկանա:

Եվ դողաց նրա ձայնը. արցունքները թրթռացին ձայնի մեջ:

Լիլիթ նայեց Ադամի խղճալի դեմքին և լիահնչուն քրքիջ արձակեց: Սակայն մի պահ: Ապա հայացքը նրա քաղցրացավ, աստծու անունը զգաստացրեց նրան:

— Բայց, Ադա՛մ, ինչո՞ւ ես լալիս. ինչո՞ւ ես այդպես խոսում: Չէ՞ որ միշտ բարի եմ եղել քեզ հետ:

Եվ հրացայտ մատներով փայփայեց Ադամի անկարգ մորուքը:

Անծայր գորովով լցվեց Ադամի սիրտը: Պատրաստ էր ընկնելու Լիլիթի ոտները և թողություն խնդրելու:

— Լավ, Ադամ, սիրելի՛ս, — փաղաքուշ ձայնով դիմեց Լիլիթ, — բռնի՛ր այս թռչող ծաղիկը ինձ համար:

— Սա թիթեռ է, ծաղիկ չէ:

— Միևնույն է, բռնի՛ր:

Ադամ վազեց թիթեռի հետևից և չկարողացավ բռնել:

— Ուզո՞ւմ ես՝ բռնեմ իսկույն, — ասաց Լիլիթ և, ճախր առնելով օդում, ակնթարթի մեջ բռնեց թիթեռին:

— Տեսա՞ր, Ադամ: Բայց ինչ դանդաղաշարժն ես եղել դու:

— Օդի միջով քեզ պես չեմ կարող ոստոստել, — պաշտպանեց իրեն վիրավորված շեշտով Ադամ, — բայց շատ արագ կարող եմ վազել:

— Այդ էլ չես կարող, — հակառակեց Լիլիթ, — մի՛ պարծենար:

— Կարող եմ, — պնդեց Ադամ, — արի փորձենք:

— Զուր մի՛ հոգնիր:

Ադամ նորից պնդեց:

— Շատ լավ, — ասաց Լիլիթ, — եթե ինձ բռնես, դրախտի ամենից քաղցր պտուղը կտամ քեզ:

— Ո՞րն է այդ, որ դու գիտես, ես՝ ո՞չ, թեև դրախտի բոլոր պտուղները ճաշակել եմ արդեն, — զարմացած հարց տվեց Ադամ, — ինչ է անունը:

— Համբույր:

— Համբո՞ւյր, — զարմացական ու հարցական կրկնեց Ադամ:

— Այո՛, համբույր, — շրթների հատնումը ուրիշ շրթների վրա: Չգիտես:

Ադամ խորհում էր, թե որտեղից այդ գիտեր Լիլիթ, երբ և ինչպես... Եվ վարանոտ նայեց Լիլիթին: Իսկ Լիլիթ անխոս նայում էր Ադամի աչքերին, և սակայն նրա բոցալեզու հայացքը կրակե ճառագայթներով անցավ Ադամի բիբերի միջով և բռնեց Ադամի հոգին մորենու պես:

Հասկացավ Ադամ և սրտակամ համաձայնեց:

Վազում էր Լիլիթ կայտառ ու թեթև, Ադամ ոգևորված վազում էր հևիհև:

Թաքչում էր Լիլիթ թփերի տակ, ապա ցատկում էր վեր, կանգնում էր մի պահ և հնչուն ծիծաղով ասում. — «Արի՜, արի՜, բռնիր, սպասում եմ»: Եվ կարմիր շրթները համբույրի բողբոջ կազմած՝ սպասում էր:

Ադամը խելակորույս կանգ առավ:

— Ադա՛մ, աստված քեզ ինչո՞ւց ստեղծեց, — հարց արավ Լիլիթ՝ նրան մոտենալով:

— Հողից, բայց իր պատկերի նման:

— Հողի՞ց, հողի՞ց... հա՛, հա՛, հա՛, — ծիծաղում էր ու ծաղրով ծիծաղում, — դրա համար այդպես ծանրաշարժ ես, հաստ ու կոպիտ:

Ադամ բորբոքվեց ու բարկացավ. և բոլոր ուժերը հավաքած՝ վազ տվեց վազեց Լիլիթի վրա, և քիչ մնաց բռներ նրան ու ճմլեր իր գրկում. սակայն մատները միայն դիպան մազերին: Իսկ Լիլիթ ակնթարթի մեջ, արտույտի պես նետվեց վեր ու սլացավ թավուտների մեջ՝ զվարթ ծիծաղով ու բարձր ձայնելով.

— Ադա՛մ, վաղն արի գնանք դրախտը շրջելու:

Ադամ հաղթված և ամոթահար՝ երկար ժամանակ մնաց բևեռված և աչքերը անթարթ ծովացած Լիլիթին պարփակող թավուտների վրա:

68352
ДГМВ М. Горки адына
ВИЛАЯ... ...ЛСЫ
ЖАЛ...
НКАО ОБЛ... ...ИОТЕКА
им. М. ГОРЬКОГО

*

Արշալույսին Ադամ եկավ և դեգերեց աղբյուրի շուրջը: Սպասեց, մինչև Լիլիթ ծաղիկներով պճնված, հազար նազանքներով երևաց:

— Ուրեմն ասում ես՝ գնանք քո գոված վայրերը, — անփույթ ասաց Լիլիթ:

— Օ՛հ, աննման Լիլիթ, գովքը ոչինչ հնչյուն է. պիտի աչքովդ տեսնես այն գերահրաշ պուրակները, աղբյուրները, լճակները, որ հասկանաս դրախտի անհուն շքեղությունը:

Եվ Ադամ ցույց տվեց գնալիք ուղին:

— Ո՛չ, այսպես գնանք, — ասաց Լիլիթ՝ մատնանշելով Ադամի ցույց տվածի հակառակ կողմը:

— Ներիր, նազելիս, սա է ճանապարհը, — մեղմով առարկեց Ադամ:

— Այսպես գնանք, — կրկնեց Լիլիթ:

— Անգին Լիլիթ, այդ ճանապարհը լավը չէ այնքան: Ես գիտեմ բոլոր շավիղները, — և ցույց տվածս է ամենագեղեցիկը: Ներիր, որ ասեմ, թե դու չգիտես:

— Ո՛չ, — զայրացած ասաց Լիլիթ, — և վերջապես ես այս եմ ուզում. եթե չես գալիս, ես մենակ կերթամ:

Եվ ոտք դրեց իր կամեցած ուղին:

Ադամ հլու հետևեց նրան: Մի պահ գնալուց հետո՝ Ադամ համարձակվեց ասելու.

— Հքնաղ Լիլիթ, աղաչում եմ. հիմա էլ փորձիր իմ ասած ճանապարհը:

— Շատ լավ, — զիջեց Լիլիթ, — թող քո ասածը լինի: Արդեն միշտ քո ասածն է լինում:

Ճանապարհի ափերին, հազարաբույր ու հազարաթույր ծաղիկները բյուր-բյուր ձևերով պճնազարդել էին բուրաստանները: Երազանման թիթեռների բույլերը ճախր էին առնում կանաչի ու կակաչի մեջ Լիլիթի շուրջը: Պուրակներում բանաններն ու անանասները բոլորել էին

լճակները, ուր ցոլացայտ ձկներն էին խայտում նունուֆարների ու լոտոսների հույլերի մեջ:

Սաղարթախիտ ստվերների տակ արծաթյա և ծիածանավառ սիրամարգերն էին ճեմում զմրուխտահավերի և ծիրանահավերի հետ: Մարգից մարգ ոստոստում էին դրախտահավերն ու քնարահավերը:

Դարաստանների վրա, բուրալից օդում, անուրջների պես, ցանուցիր թափառում էին երփնավառ թռչունները և երգում էին հազար դայլայլներով, հոգեհմա գեղոններով իրենց սերն ու տենչերը:

Ոսկեկեղև ծառերից կախված էին հեշտագրգիռ պտուղները կախարդիչ գույներով ու ձևերով:

Լիլիթ պոկում էր սիրտն ուզածը և հիացած ճաշակում: Հափշտակված էր Լիլիթ դրախտի տեսարաններով, անթարթ նայում էր շուրջը, ետ դառնում և նորից նայում:

— Հոգյակս, — ասաց Ադամ, — ահա այնտեղ է իմ տաղավարը:

Սակայն Լիլիթ անուշադիր՝ չլսեց Ադամին և քայլում էր զմայլված ու վերացած:

Նա թռչունների պես ոստոստում էր, քան թե քայլում. լուսակաթ ոտները գետնին չէին հպում:

Իսկ Ադամ ծանր ու հաստատուն քայլերով հետևում էր նրան, աչքերը չհեռացնելով նրա կրակե բոցերի պես ծփծփող, ճաճանչագեղ մազերից:

Զգացումի հզոր ու անզուսպ մի ալիք մղում էր Ադամին գնալու և Լիլիթի ոտների տակ փշրվելու, և Ադամ արագացնելով իր քայլերը՝ մոտեցավ Լիլիթին, վախով բռնեց նրա հրեղեն արմունկից և հոգեսպառ ասաց.

— Ի՛մ չքնաղ ընկերս, նայիր հեռուն, ինչ վսեմ է:

Լիլիթ աչքի ծայրով անտարբեր նայեց հեռուն:

Եվ հեռուն երկնաձիգ լեռներն էին սուզվել կապույտ լռության մեջ, արծաթացոլ ձյունապսակներով: Սյունաբարձ ապառաժներից գլխիվայր նետվում էին ջրերը և ահագնագոչ դղորդով լեցնում անձավները, ուր խարտյաշ այծյամներն էին հանգիստ առնում:

Լեռների ոտների տակ սնդուսի ծովն էր հեռվում, ուր լուսափետուր որորները քնքշորեն խփում էին իրենց կուրծքը ոսկեծայր կոհակներին և սուրում էին դեպի հեռավոր զմրուխտաշող կղզիները: Այնտեղ երփնաթերթ ծաղիկներն էին խնկում և բարձրուղեշ արմավենիներն էին օրորվում գուրգուրող հովերի մեջ:

— Տեսա՞ր, հոգիս, ինչ գեղեցիկ է: Ես չէ՞ի ասում, — շշնջաց Ադամ և գորովով գրկեց Լիլիթի մեջքը:

— Վատ չէ, բայց իմ ասած ճանապարհը նույնպես լավն էր, — ասաց Լիլիթ և ոստում անելով թռավ Ադամի գրկից դուրս և կանգնեց ափին մոտակա առվակի, որ զվարթ ծիծաղով թավալվում էր խայտաբղետ ավազահատիկների վրա:

— Օ՛հ, ինչ սիրուն են այս մանր քարերը, ինչ սիրուն գույներ ունեն. կարմիր, կապույտ, կանաչ, ոսկե... Ադա՛մ, տուր ինձ այդ խիճերից մի քանի հատ:

— Լիլի՛թ, այս ինչ են որ: Ես գիտեմ այնպիսի խիճեր, որոնք փայլուն են արևի պես, թափանցիկ են ջրերի պես և կարծր են ու շատ գեղեցիկ:

— Ա... Ո՞ւր են նրանք, Ադա՛մ, սիրելիս, ո՞ւր են հիմա:

— Նրանք շատ հեռու տեղ են գտնվում, խորունկ, անհուն ձորերի մեջ, ժայռերի ծերպերում, հեռու հեռուներում:

— Ե՞րբ կբերես, ասա՛, Ադամ, — և Լիլիթ քնքշությամբ ձեռքը դրեց Ադամի ձեռքի վրա:

— Եթե հաճելի է քեզ, նազելիս, այսօր կգնամ, և վաղը կբերեմ, — ասաց Ադամ ուրախացած, որ առիթ ունեցավ Լիլիթին հրճվանք պատճառելու:

— Գնա՛, Ադամ, հիմա իսկո՛ւյն գնա. ինչ լավն ես Ադամս, — և ափի հակադարձ կողմով փափկությամբ շոյեց Ադամի ճակատը:

Ադամ սրտի տրոփյունով մեղմիկ առավ Լիլիթի շուշանագեղ ձեռքը և դրեց շրթներին: Շամբույրի անուշությունը ծորեց Ադամի սրտի մինչև հատակը...

Ապա կարոտի հայացք ձգելով Լիլիթի վրա՝ արագ վազ տվեց, մինչդեռ

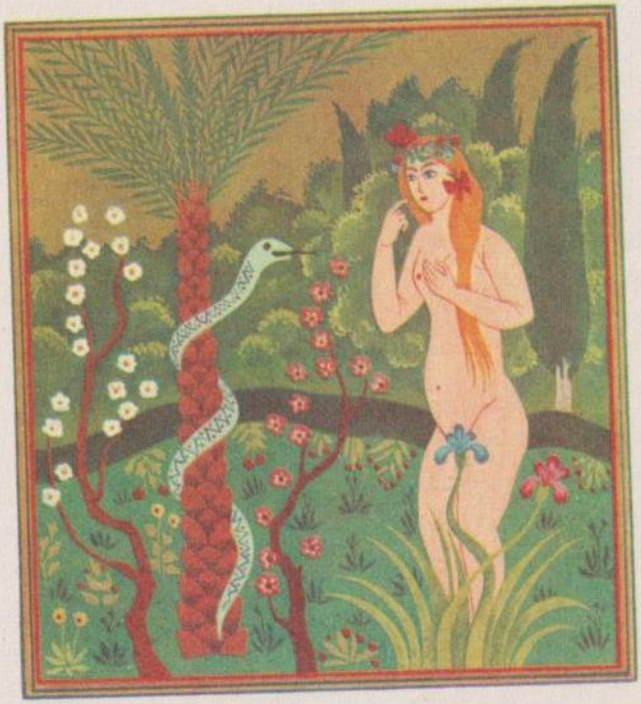

Լիլիթ նայեց օձի աչքերին, օձը՝ Լիլիթի:
Եվ երկուսն էլ կանգնած մնացին, երկուսն էլ թովված էին մեկ մեկով:
Լիլիթին այնպես հրապուրիչ էր օձի վետվետուն,
գալարուն մարմինը՝ ողորկ, սուր և նետվող: Նրան այնպես
թվաց, թե այդ թափանցեց իր մարմնի միջով:

Լիլիթ աչքերի հրեղեն խաղով, ուր անուշ խոստումներ կային, երթաս բարև մաղթեց Ադամին:

Լիլիթ սակավ ինչ հանգչելուց հետո՝ ուրիշ շավիղներով ուղի ընկավ դեպի իր տաղավարը: Հանկարծ գլուխը ցից բռնած մի օձ հանդիպեց նրան:

Լիլիթ նայեց օձի աչքերին, օձը՝ Լիլիթի: Եվ երկուսն էլ կանգնած մնացին. երկուսն էլ թովված էին մեկ մեկով:

Լիլիթին այնպես հրապուրիչ էր օձի վետվետուն, գալարուն մարմինը՝ ողորկ, սուր և նետվող: Նրան այնպես թվաց, թե այդ թափանցեց իր մարմնի միջով:

Երկար ու երկար նայում էր Լիլիթ, սակայն օձը վախեցած նրա հայացքի կայծակից, սուլեց և ակնթարթի մեջ անհայտացավ կարկառների մեջ:

Մինչդեռ Ադամ շնչասպառ վազում էր՝ շուտով հասնելու գեղեցիկ քարերի ձորը: Երբ հասավ, եռանդուն սկսեց հավաքել երփներանգ խիճերը:

Առանց հոգնելու և վհատելու մագլցում էր ժայռերը, և ծերպերից ատամներով պոկում էր քարերը՝ վիրավորելով մատներն ու ոտքերը, բայց ոգի առած այն հեռապատկերով, թե ինչպիսի հաճույք պիտի ընծայե չքնաղ Լիլիթին:

Ինքնին զարմանում էր, որ Լիլիթին տեսնելու վայրկյանից սիրտը լցված է մի հեշտալի և քաղցր զգացումով. և դրախտն այն օրվանից հազար անգամ ավելի գեղեցիկ է դարձել, և իր ամեն ապրած վայրկյանը իմաստ ունի և անարտահայտելի հրապույր...

*

Ադամ բեռնավորված ծանրալի զամբյուղով՝ վերջալույսին հևիհև հասավ լճակը, ուր Լիլիթ անհամբեր սպասում էր Ադամին:

Նա գրկած ուներ մի թավշամորթ կատու, որին շոյում էր անընդհատ՝ ժամանակը կարճելու համար:

— Լիլիթ, հոգեթո՛վ Լիլիթ, ահա եկա և բերի, — գոչեց Ադամ:

Լիլիթ, որ Ադամի ցոլքը տեսել էր ջրի վրա, իբրև թե հանկարծակիի եկած՝ հետ դարձավ դեպի նա:

— Ադամ, դո՛ւ ես:

— Ների՛ր, հոգիս, որ ավելի շուտ չկարողացա գալ: Շատ հեռու էր: Վաղո՛ւց է՝ սպասում ես ինձ:

— Ո՛չ, Ադամ, նոր եկա: Չէի ուզում գալ, գլուխս ցավում էր. հենց այնպես եկա: Բերի՛ր քարերը, տեսնենք:

Եվ զսպած անհամբերությամբ աչքերը նետեց զամբյուղի մեջ:

— Օ՛հ, ինչ գոհարներ են, ինչ շքեղ են, ինչ շքեղ, — հիացած ձայնեց Լիլիթ:

— Գոհա՛ր է սրանց անունը: Դու որտեղից գիտես, — զարմանքով հարցրեց Ադամ:

— Այո՛, այդպես է, ես գիտեմ. Ադա՛մ, սիրելիս, ե՛կ համբուրեմ քեզ, ինչքան բարի ես:

Եվ Լիլիթ չկարողանալով զսպել ուրախությունը, կատուն բաց թողեց գրկից, թռավ և համբուրեց Ադամի ճակատը:

Ադամ խելքը կորցրած փռվեց Լիլիթի ոտների տակ և ապշած դիտում էր նրան, որը քնքուշ մատները խրելով զամբյուղի մեջ՝ խաղում էր գոհարների հետ, առնում էր ափի մեջ, անհագ նայում, ժպտում էր ինքնին, նորից լցնում էր զամբյուղը և նորից վեր առնում:

— Ի՛նչ հրաշալի ադամանդներ են՝ սպիտակ հիանալի ճառագայթներով: Ի՛նչ կարմիր հակինթներ են. ինչ մաքուր կանաչ զմրուխտներ են, ինչ սուտակներ, ինչ շափյուղներ, ո՛րն ասեմ, ո՛րն ասեմ. և ինչքա՛ն շատ են, շա՛տ են...

Եվ Լիլիթ խաղում էր գոհարներով, սփռում էր վարսերի մեջ և նորից հավաքում, մինչև լիալուսինը բարձրացավ ծառերի հետևից ու լուսավորեց դրախտի ամեն թուփ ու մացառ, ծիլ ու տերև:

Լիլիթ նստել էր նռնենու տակ: Լուսնյակի նուրբ շողերը լուսեղեն քողերի պես ծրարել էին նրա դեմքը: Ադամի սիրտը թռչունի պես թրթռում էր կրծքի տակ և ուզում էր բերանից դուրս թռչել:

— Լիլի՛թ, աննման Լիլիթ, դու իմաստուն ես. ասա՛ ինձ, այս ինչ զգացում է, որ բույն է դրել հոգուս մեջ՝ քեզ տեսնելու վայրկյանից: Ուզում եմ հալչել լույս ոտներիդ տակ. ուզում եմ համբուրել կոխածդ հողը. ուզում եմ արևը պսակ դնել գլխիդ վրա և աստղերով սալարկել քո ուղին:

Լիլիթ լսում էր Ադամին, և մեղմ ծիծաղը հավաքվում էր իր շրթնե-րի շուրջը:

— Ասա՛, ամենաչքնաղ Լիլիթս, ինչ է այս զգացումը, որ երբ մոտդ եմ լինում, դրախտը ավելի չքնաղ է դառնում և կյանքն ավելի անուշ. իսկ երբ հեռու եմ լինում քեզնից՝ դրախտը դառնում է տգեղ և ամայի, և կյանքը՝ դառն ու ծանր:

Քնած թե արթուն՝ երազներս միայն քեզնո՛վ են լցված: Դու ապրում ես սրտիս և աչքերիս մեջ:

Լիլիթ ծիծաղելով, սակայն ցուրտ ձայնով ասաց.

— Սեր է, Ադա՛մ, սեր է դրա անունը:

— Սեր... որտեղի՞ց գիտես դու...

— Ես վաղո՛ւց գիտեմ, Ադամ...

— Սեր. նվիրական և ահավոր անուն: Սեր, այո՛, աստված էլ նույնն ասաց՝ սիրեցեք իրար: Եվ ես սիրում եմ քեզ, Լիլի՛թ, հազար-հազար սիրելի Լիլիթ. ես քեզ սիրում եմ...

Եվ ինչպե՞ս կարող եմ քեզ չսիրել՝ դու չքնաղ ես, հրաշագեղ, հրաշագեղ, բյո՛ւր անգամ հրաշագեղ:

Եվ գիտեմ հիմա, որ սերն է բոլոր իրերի հոգին. սերն է, որ թռչունների բերանը հովերի ու աղբյուրների անուշ մրմունջն է դրել: Սիրուցն է, որ քո անցած շավիղներից մեխակի և խնկածաղիկների բուրմունքն եմ առնում:

Եվ գիտես, Լիլիթ, փոթորկով բռնկված ծովը, որ լեռնաչափ ալիքներով ծեծում է երկրի ժայռերը, ավելի թույլ է ու թալուկ, քան իմ սերը, որ անզուսպ ուզում է ոտներիդ տակ ծունկի գալ ու լռության մեջ հատնել:

Ուզում եմ քեզ օծել համբույրներով; և հոգվույս համբույրների մեջ դալկանամ ու չքանամ: Ա՛խ, այնպես, այնպես սիրում եմ քո հոնքերը, նազելի՛, ցանկալի՛ Լիլիթ:

Քո հոնքերը ծիածանի պես կամար են. ծիածանի պես կամար են կապել քո հոնքերը աչքերիդ երկնքի վրա:

Քո աչքերի երկնքի մեջ ծիր կաթիններ եմ տեսնում, ուր հազար-հազար արևներ են հրդեհում:

Հազար-հազար արևներով բոցավառ աչքերդ կիզում են հոգիս. հոգիս կիզում են: Թող աչքերիդ մեջ նայելով մոռանամ ինձ. մոռանամ դրախտն ամբողջ՝ աչքերիդ մեջ նայելով:

Եվ համբուրեց Լիլիթի աչքերը՝ և համբուրեց հոնքերն ու թարթիչները:

Լիլիթ անտարբեր էր Ադամի գուրգուրանքի հանդեպ: Լիլիթ մտազբաղ էր:

— Ադա՛մ, ի՞նչ կա դրախտից այն կողմը:

— Այնտեղ երկիրն է՝ չոր ու տատասկոտ: Թող կորչի երկիրը. ես սիրում եմ քո պարանոցը, Լիլիթ: Քո պարանոցը բարձր է ու սպիտակ, ավելի բարձր ու սպիտակ, քան ցարասիները, որ նուրբ ու քնքուշ հասակով կանգնել են դրախտի դռների վրա:

Եվ Լիլիթ աչքերի ծիծաղով՝ երկարացրեց պարանոցը, և Ադամ համբուրեց պարանոցը և նորից համբուրեց տենչանքով:

— Ադա՛մ, ո՞վ է ապրում երկրի վրա:

— Սատանա՛ն է ապրում, Լիլիթ, սակայն թող կորչի սատանան: Ես սիրելով սիրում եմ քո բերանը, Լիլի՛թ: Դրախտի հրաշալիքն է քո բերանը, Լիլի՛թ...

— Ադամ, ո՞վ է սատանան, — ընդհատեց Լիլիթ նրա սրտի զեղումը:

— Աստծու հակառակորդն է նա: Հրեշտակ էր նա հրեղեն և իմաստուն, և գեղեցիկ, սակայն ըմբոստացավ աստծու դեմ. ուզեց նրան հավասարվել: Եվ աստված պատժեց նրան. երկնքից ներքև թոթափեց նրան իր ընկերներով՝ հավիտյան նզովելով նրանց: Եվ թող նզովված լինեն նրանք:

Ես սիրում եմ քո բերանը. անսպառ և անհուն հրապույրների, անանուն վայելքների նեկտարն է քո բերանը, ուսկից ոսկի մեղուն ամենաքաղցր մեղրն է շինում:

Քո լեզուն բոլոր սոխակների սիրատար երգերն ունի, և բոլոր թռչունների ճռվողյունից ավելի անուշ է քո լեզուն: Քո շրթների մի քաղցրանուշ համբույրով ես ողջ դրախտը վայելած կլինեմ. լիաճոխ ճաշակած կլինեմ ողջ տիեզերքն ու հավիտենականը քո շրթների մի-միակ համբույրով...

Եվ Ադամ տարփակեզ շրթները կարկառեց՝ Լիլիթի բերանը համբուրելու. սակայն Լիլիթ ձեռքով գոցեց Ադամի բերանը և, ուժգին հետ մղելով նրան, իսկույն մի ցունցով ոտքի ելավ:

Ադամ թալկացած ընկավ գետին:

— Քունս տանում է, — ասաց Լիլիթ. — վաղը կսպասես ինձ լճափին:

Եվ թռչունի քայլերով թռավ սուզվեց գիշերային ստվերների մեջ:

Ադամ խավարած աչքերով հետևում էր հեռացող, կայծկլտող, փայլուն Լիլիթին:

*

Ադամ առավոտ աչքերը բացեց, տեսավ գլուխը գետնին, և Լիլիթ չկար: Կարծեց թե՝ երազի մեջ էր: Աչքերը նորից գոցեց, սակայն Լիլիթ նորից չկար:

Հանկարծ միտքն ընկավ Լիլիթի վերջին խոսքերը:

Արագ քայլերով շտապեց լճափ և, աչքերը սևեռած դրախտի բոլոր շավիղներին, սկսեց սպասել:

Ամեն մի եղնիկի քայլով սիրտը թունդ էր ելնում. ամեն մի զեփյուռով, որ թփերը իրար էր բերում, ալեկոծվում էր նրա սիրտը: Այսպես անհամբեր սպասեց մինչև վերջալույս. — և Լիլիթ չեկավ:

Ադամ հուսաբեկ փռվեց սեզերի վրա՝ թարթիչները գոցած, որ Լիլիթին երազե:

Լսեց մի մրմունջ ափի եղեգների մեջ. կարծեց, թե մի սիրտ մորմոքում էր այնտեղ:

Շտապով ոտքի ելավ, կտրեց մի եղեգ, մի երկու ծակեր բացեց ցողունի վրա և սկսեց նվագել:

Այս նվագ չէր, այլ Ադամի սիրավառ սերն էր ինքնին, որ շիթ-շիթ ծորում էր եղեգնափողի միջից՝ դարձած արցունք ու տենչանք, տենչանք ու տրտունջ:

Եվ երգում էր նա.

— Լիլի՛թ, Լիլի՛թ, դու իմ ճակատագիր:
Առանց քեզ ինչ է անմահությունը:
Դու հեշտանքի դրախտն ես, Լիլիթ,
Հրաշքների և հմայքների միակ դրախտն ես դու:
Երազն ես դու, հիացքն ու դյութանքը, Լիլիթ,
Դու չճաշակված գաղտնիքն ես, Լիլիթ,
Արևաղբյուրն ես դու, Լիլիթ,
Բոլոր տանջող և ապրեցնող հրապույրների արևաղբյուրը:
Անհաղթելի կինն ես դու, Լիլիթ,
Լիլի՛թ, հավիտենակա՛ն Լիլիթ...

*

Գիշերն անքուն թափառեց Ադամ՝ երգելով իր ցավագին կարոտը, որ կիզում էր նրա սիրտը: Եվ մյուս օրն ամբողջ Լիլիթ նույնպես չերևաց: Օրն ամբողջ թափառում էր Ադամ ու հառաչում: Այրվում էր ու պապակում, և դրախտի ոչ մի սառն աղբյուր չէր կարող զովացնել նրան:

Ադամ որոշել էր, երբ Լիլիթին տեսնի, ծանր խոսքերով կշտամբե նրան, հանդիմանե կոպիտ ձևով և նույնիսկ սպառնա աստծու անունով: Այնպես տառապած էր Ադամի հոգին, այնպես խիստ տառապած:

———————

Վերջալույսին, հանկարծ թփուտների խորքից Երևաց Լիլիթ բյուր սեթևեթներով, իր մարմնի բոլոր շնորհներով պերճացած:

Ադամ խենթի պես ցատկեց դեպի Լիլիթ, վայրկյանի մեջ մոռանալով ամեն քեն ու որոշում:

Եվ տեսավ Լիլիթին աշխույժ ու կայտառ, վազում էր մի գալարուն ու սևափայլ օձի հետևից, աչքը չհեռացնելով օձի վրայից:

Ադամ բոլոր շնչով ձայնեց և հետապնդեց նրան.

— Լիլի՛թ, կանգնի՛ր, ո՞ւր ես գնում, կանգնի՛ր:

— Քեզ ի՞նչ, ուր եմ գնում. ինչո՞ւ ես հետևում ինձ. — բարկացայտ պատասխանեց Լիլիթ:

— Ինչպե՞ս թե՝ քեզ ինչ: Չէ՞ որ աստված ուզեց, որ հետևեմ քեզ, և դու հնազանդիս ինձ...

— Ես քեզ հնազանդ: Դու ո՞վ ես, ո՞վ: Կորի՛ր աչքիցս, կո՛շտ հողի կտոր, — արհամարհոտ գոչեց Լիլիթ և բոցերի պես օդի միջով սուրաց, անհայտացավ:

———————

Ադամ համբերությունը հատած՝ ուղղակի գնաց աստծու մոտ գանգատի:

— Տե՛ր իմ, այս ի՞նչ ընկեր տվիր ինձ, — ասաց Ադամ զսպած բարկությամբ. — քո հրամանին երբեք չանսաց նա. չհնազանդեց ինձ: Հրապուրում է ինձ, տոչորում՝ և ապա ծարավ թողնում, հեռանում: Այրվում եմ, երբ հեռու եմ լինում նրանից. այրվում եմ նորից, երբ մոտն եմ լինում

նրա: Չար կրակ է նա, կիզող-կրակի կտոր, տանջվում եմ, հատնում եմ ես...

Աստված հանգստացնելով Ադամին՝ ճանապարհ դրեց: Եվ կոչեց Լիլիթին իր մոտ: Սակայն Լիլիթ չեկավ աստծու ձայնի վրա: Աստված՝ սրտմտած՝ ուղարկեց Սենոյի և Սանսենոյի հրեշտակներին, որ գտնեն բերեն իր աթոռքը անհնազանդ Լիլիթին:

Լիլիթին բերին: Նա աչքերը խոնարհած կանգնել էր աստծու առաջ: Արարիչը սաստեց նրան, ասելով:

— Ես ստեղծեցի Ադամին հողից և քեզ կրակից, որ իրար լրացնեք: Պիտի սիրես և մանավանդ հնազանդ պիտի լինես նրան, քո ամուսնուն, որովհետև ես քեզ նրա համար ստեղծեցի: Եթե չհնազանդես, գիտցիր, որ խիստ կպատժեմ... Գնա հիմա Ադամի մոտ. այդպես եմ կամենում ես...

———————

Վտակի ափին, ուռենու տակ, տխուր նստել էր Լիլիթ: Թախծանուշ դեմքը մարգարտի պես գունատ, ճակատը բազուկին հենած: Եվ մազերը պճնող դրախտավարդերի պսակը թառամել էր արդեն...

Ադամ, որ սպասում էր նրա դարձին, եկավ նստավ նրա կողքին և վախով բռնելով նրա ցուրտ ձեռքը, ամբողջովին գուրգուրանք դարձած՝ 22նջաց մեղմիկ.

— Լիլի՛թ, հոգ՛ուս հոգի, ինչ՞ու ես տխուր, ինչ՞ու ես այդպես տխուր: Ինչ՞ու չես ժպտում, իմ գեղանուշ:

Ա՛խ, արևափա՛յլ իմ Լիլիթ, ինչ՞ու ես լուռ: Մի՞թե չգիտես, որ քո սիրով եմ միայն ապրում. եթե սիրտս քամես, սերդ կծորե այնտեղից, միայն քո սերը և ուրիշ ոչինչ: Տիեզերքի չափ սիրում եմ քեզ, տիեզերքի չափ...

Եվ բյուր փափագով համբուրեց Լիլիթի մազերի ծայրը և փաղաքշանքով համբուրեց մազերն ու աչքերին քսեց նրա ոսկեհուր մազերը:

Սակայն Լիլիթ լուռ էր և անտարբեր՝ անթարթ աչքերի հայացքը հեռուն ցրված:

— Լիլիթ, նազելիս, գնանք իմ տաղավարը, ամենահամեղ պտուղներից սեղան եմ պատրաստել: Ծաղիկներից սքանչելի նեկտար եմ հավաքել և մեղուներից՝ քաղցրագին մեղր: Եվ վարդերից ննջարան եմ հարդարել քեզ համար: Գերերջանիկ անուրջներով պիտի քնես, և ես մինչև լույս պիտի հսկեմ քո ոտների տակ:

Արշալույսից առաջ սրինգս նվագեմ պիտի, որ թռչեն գան քնքուշ սոխակներն ու դեղձանիկները, թիթեռներն ու դրախտակաքավները: Երգեն ու պարեն և զվարճացնեն քեզ:

Սակայն Լիլիթ լուռ էր և անտարբեր:

Ադամ գրկեց նրա նուրբ մեջքը, ոտքի կանգնեցրեց և թևերի վրա առած՝ տարավ իր տաղավարը:

Հոգնած էր Լիլիթ սրտի հուզմունքից: Նրա վրա ազդել էր աստծու բարկացայտ հայացքը: Եվ կամազուրկ պառկեց ծաղկահյուս ննջարանում:

Ադամ նրա գլուխը դրեց իր ծունկերին և հիացած ու հափշտակված՝ դիտում էր նրա բյուրեղային մերկությունը՝ ծիրանավառ վարդերի թերթերի վրա ընկողմանած:

Լիլիթ գոցել էր աչքերը, և հեզ էր, և խոնարհ, ինչպես վիթերը, որ երկնչում են ծաղիկների սոսափյունից անգամ: Եվ գունատ էր մարգարիտի պես:

Ադամ փայփայում էր Լիլիթի մարմինը և ինքնին մրմնջում.

— Սիրելով, սիրելով սիրում եմ քո մարմինը, որովհետև չքնաղակերտ է քո մարմինը:

Եվ լուսացայտ է քո մարմինը, ավելի լուսացայտ է, քան կայծակի բռնկումը գիշերների մթության մեջ:

Եվ բոլոր անթերի շնորհների սափորն է քո մարմինը, և աննման պարտեզն է քո մարմինը, բոլոր սարսուռների և տենչերի հրեղեն:

Բայց մանավանդ բուրումնավետ է քո մարմինը, քան Եդեմի այծյամների մուշկը. բուրումնավետ է ու երազաբեր, քան հասմիկներն ու հակինթները բոլոր, նարգիզներն ու նարդոսները բոլոր, քան նրանց բոլոր

անուշաբուրումները, որ խնկում են և անուրջների մեջ սուզում դրախտի արահետները:

Եվ նորից ավելի բուրումնավետ է քո կուրծքը, քան երկնացող բրաբիոնները և քան բալասանն ու ստաշխը, որ ծորում են դրախտի ծառերից՝ օծելու համար աստծու քայլափոխները:

Եվ կրակված շրթներով համբուրում էր Ադամ Լիլիթի մարմինը և հոտոտում էր նրա կողերի անուշաբույր թարմությունը, որ ավելի թարմ էր, քան ստեղծման օրվա անդրանիկ ցողը՝ սեզերի և սաղարթների վրա:

Եվ հրաբորբոք մատներով շոյում էր Ադամ Լիլիթի ստինքները և հոգու սրտով խոսում էր.

— Սիրելով, սիրելով սիրում եմ քո ստինքները, հրեշտակներից գերազանց Լիլիթ: Քո ստինքները երկու լուսաբույր փունջեր են՝ շահպրակների և շահոքրամների լուսաբույր փունջեր՝ կնքված կույս վարդերի զույգ կոկոններով. երկու ցնորական խենթացուցիչ փունջեր, որ հարբեցնում են հոգիս և հոգիս մարմնիցս բաժանում...

Եվ համբուրեց Ադամ Լիլիթի ստինքները և սարսռուն շրթներով համբուրեց կնիքները ստինքների:

Լիլիթ գոցել էր աչքերը, անտարբեր էր և անուշադիր և չէր լսում Ադամի ձայնը:

— Լիլի՛թ, աստվածային Լիլիթ, թույլ տուր համբուրեմ քո շրթները: Քո շրթների միայն մի անհուն համբույրով ես ողջ դրախտը վայելած կլինեմ: Լիաճոխ ճաշակած կլինեմ ողջ տիեզերքի հավերժությունն ու անեզրությունը քո շրթների՝ անանուն, անգին, աննման համբույրովը մի-միակ...

Ադամ մոռացել էր ինքն իրեն, և ոչինչ բան գոյություն չուներ այլևս իրեն համար: Եվ կային Լիլիթի շրթները միայն, որ համբուրում էր Ադամ, համբուրելով անհագ ու անդուլ. ծծելով, ծծելով Լիլիթի քաղցրությունը բոլոր, էությունը ողջ՝ չէր հագենում Ադամ, և սպառվում էր Ադամի հոգին՝ համբույրների անհունի մեջ հատնելով...

Եվ հանկարծ թափով գալարվեց Լիլիթ՝ ազատելով իրեն Ադամի հյուծող, արյունոտող համբույրներից. ցատկեց և թռավ տաղավարից դուրս և անհետացավ գիշերային դրախտի բավիղների մեջ:

———————

Ադամ ընկել էր ուշաթափ մինչև լույս:

Երբ ուշքի եկավ, հիշեց, որ Լիլիթ փախավ գիշերվա մթին:

Սրտաբեկ ոտքի կանգնեց:

Փորձեց նորից գտնել Լիլիթին, մի անգամ էլ աղերսելու, որ իրեն չլքե:

Ցավալլուկ և պաղատագին կոչեց Լիլիթի քաղցր անունը, և լսեց միայն իր ձայնի ունայն արձագանքը:

Ամենուրեք որոնեց նրան լճափներում և աղբյուրների շուրջը, պուրակներում և այրերի մեջ: Եվ ոչ մի տեղ չգտավ Լիլիթի հետքը:

Երկար պահերով դեգերում էր Լիլիթի անցած արահետներով՝ կարոտագին համբուրելով սեզերն ու հողերը, ուր դիպել էին Լիլիթի քայլերը:

Երկար պահերով նստում էր Լիլիթի ապրած վայրերում և աչքերը գոցում էր՝ Լիլիթին տեսնելու համար:

Եվ իր տեսիլների մեջ Լիլիթն ավելի ցանկալի էր ներկայանում, ավելի ցանկալի և աննվաճ փափագելի:

Եվ տեսիլների միջից սթափվում էր Ադամ սրտի կսկիծով. և խենթի պես վազում էր ու վազում...

Արդեն հասել էր դրախտի սահմաններին, որտեղից այն կողմ ծավալվում էր ամայի և խոպան երկիրը:

Հոգնած էր շատ: Նստեց հանգստանալու:

Եվ գլուխն առած ափերի մեջ՝ ողբում էր իր տառապալից վիճակը և խորհում էր այրող հուշերով Լիլիթի անմոռաց և խուսափուն հրապույրների մասին, երբ, ինչպես թե երազի միջից, լսեց Լիլիթի ուրախ լուսաձիծաղը, որ գարնան ողջույնի պես թունդ հանեց նրա սիրտը:

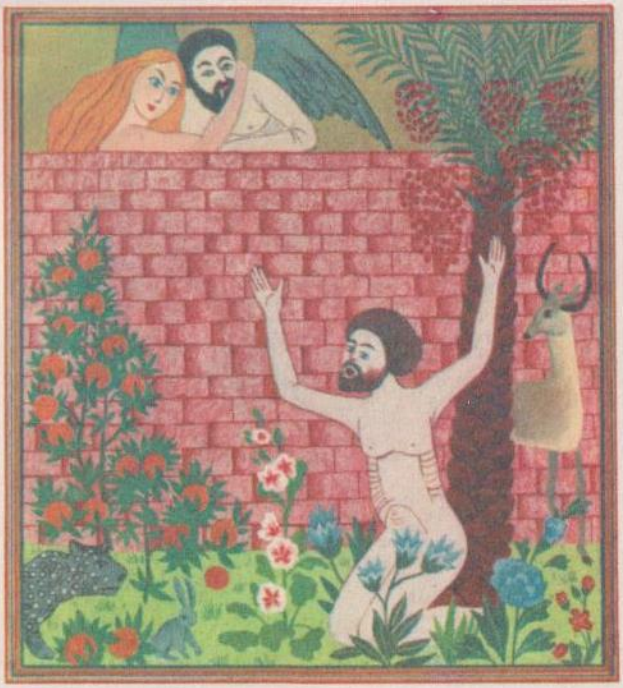

Եվ տեսավ նույնիսկ, որ սատանան գրկած Լիլիթին՝
մխրճվեց երկրի մեջ...
Եվ կուրացան Ադամի աչքերը, այլևս
ոչինչ չտեսան...

Աչքերը հույսով դարձրեց ծիծաղի կողմը... Եվ տեսավ մի ահավոր պատկեր, որ սև շանթի պես խավարեցնելով ու կիզելով՝ անցավ իր հոգու խորքով:

Տատասկոտ և մռայլ երկրի կողմից, դրախտի ցանկապատի վրա տեսավ նա սատանայի գլուխը սևափայլ աչքերով՝ չար ու նենգ:

Տեսավ սատանայի պարանոցից կախ ընկած Լիլիթին՝ տարփաբույր մեկոններով վարսերը պսակված:

Եվ անհուն ցանկությամբ համբուրում էր Լիլիթ սատանայի շրթները: Եվ ծիծաղում էին միասին գոհ ու երջանիկ:

Ադամ նախանձից խելագար՝ մռնչաց կատաղի.

— Լիլիթ, Լիլիթ, Լիլիթ, այդ դո՞ւ ես...

Լսեց սակայն հաղթական սատանայի ահեղ քրքիջը, որ ամպի պես որոտալից ճայթեց իր գլխին:

Եվ տեսավ նույնիսկ, որ սատանան գրկած Լիլիթին՝ մխրճվեց երկրի մեջ...

Եվ կուրացան Ադամի աչքերը, այլևս ոչինչ չտեսան...

———————

Խենթացած թափառում էր Ադամ, առանց դադարի, դրախտի մեկուսի վայրերը:

Ամայի էր դարձել դրախտը, և թռչունների երգերը ձանձրացնում էին նրան:

«Լիլիթ, Լիլիթ, ա՛խ, Լիլիթ», — հառաչով ու լալով կոչում էր նա և հառաչելով անցնում էր նրա լացը ծառերի տերևների միջով, կիզելով ծառերի տերևները:

Գիշերները խռովահույզ երազների մեջ տեսնում էր շարունակ դավաճան Լիլիթին՝ միշտ սատանայի գրկում:

Անհույս էր Ադամի հոգին, և նզովելով աստված ու անմահություն՝ մահ էր տենչում:

Եվ աստծուն լսելի եղան Ադամի հառաչանքները. կարեկցեց նրան, և

ինքն իր մեջ սուզված խորհեց, որ անկարելի էր վերև սլացող հուրը ընկերացնել երկրին կառչող հողին:

Եվ թմրություն բերեց Ադամի վրա և նրա կողից ստեղծեց մի նոր ընկեր՝ Եվային, որ իր ծագումի բերումով հնազանդ լինի Ադամին, կարողանա սիրել միայն նրան և մխիթարել մանավանդ:

Ադամ, երբ աչքերը բացեց, տեսավ իր մոտ նստած մի նոր ընկեր, ոչ Լիլիթի պես կատարյալ և հրեղեն գեղեցիկ, սակայն դարձյալ գեղեցիկ, բայց հողաբույր, բայց մարդկորեն:

Եվան մոտեցավ Ադամին, գլուխը դրեց նրա ուսին և մեղմիկ ժպտաց՝ նվիրված աչքերով նայելով Ադամի տխուր, երազուն աչքերին:

Սակայն Ադամ՝ նստած Եվայի կողքին, երբ լսում էր վարդենիների շրշյունը՝ նրա մեջ Լիլիթի շունչն էր առնում: Դրախտի բույրերի մեջ Լիլիթի բույրն էր զգում և սոխակների երգերի մեջ՝ Լիլիթի ձայնը:

Երբ բարի Եվան գգվում էր Ադամին և իր սև մազերով ծածկում էր Ադամի դեմքը, Ադամ տեսնում էր սակայն Լիլիթի ոսկեհուր վարսերը միայն, որ ծածկում էին բոլոր հորիզոնները:

Երբ փոթորիկ էր լինում և մրրիկ, նա տեսնում էր Լիլիթին իր մոտով շեշտակի անցնելիս, և երբ կայծակն էր ճեղքում երկինքը — Լիլիթի հրեղեն սերն էր այդ, որ ճեղքում էր Ադամի հոգին:

Երբ գոցում էր բիբերը՝ իր սրտի մեջ տեսնում էր Լիլիթի անհուն գեղեցիկ պատկերը, երբ նայում էր աստղերին — աստղերի մեջ տեսնում էր Լիլիթի աչքերը և անհուն արևի մեջ — ամբողջ Լիլիթին...

«Եվա» էին հնչում նրա շրթները, սակայն «Լիլիթ» էր արձագանքում նրա հոգին:

Եվ երբ ճիգ էր անում Լիլիթին մոռանալու, գրկում էր հավատարիմ Եվային, կրծքին սեղմում և համբուրում — նա այդ ժամանակ Լիլիթին էր սեղմած տեսնում իր կրծքին, Լիլիթին համբուրում, Լիլիթին զգում, միայն Լիլիթին...

Եվ ապրեց Ադամ սպասելով ու տենչալով միշտ Լիլիթին, և մեռավ Ադամ՝ հառաչելով ու երազելով մի՛միայն Լիլիթին:

1921

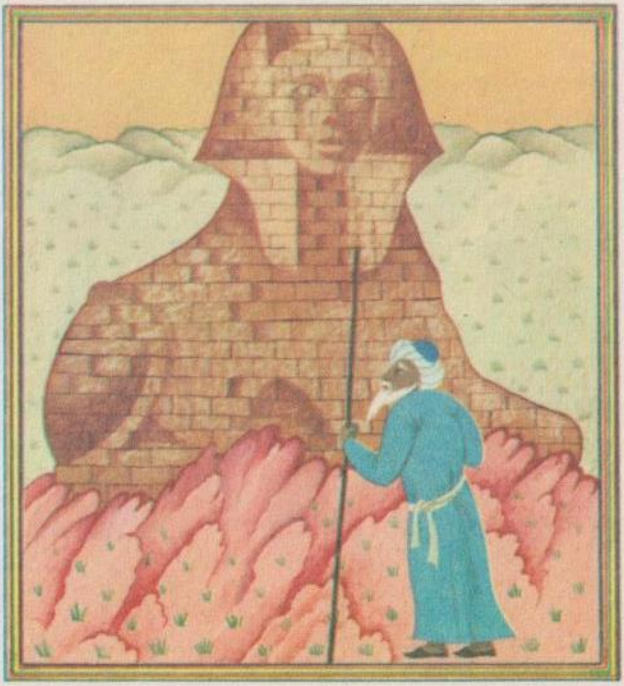

...Նույնպես արևմուտքին՝ երջանկության
իմաստը չպետք է զգալ, չպետք է խորհել, չպետք է կամենալ,
այլ միայն քարանալ, քարանալ...

ԵՐՋԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԸ

Ծերունի մի դերվիշ՝ ճակատն արևառ, եկավ եգիպտական անապատը, որ մեծ Սֆինքսից հարցումներ անե՝ երջանկության խորհուրդը իմանալու համար:

Անապատի դեղին լռության մեջ բազմել էր հինավուրց Սֆինքսը՝ անդորր և աներեր. նրա անթարթ աչքերը ժամանակի խորքերից նայում էին խորհրդավոր հեռուները:

Եկավ դերվիշը, արձանացավ Սֆինքսի առջև, եղեգնի երկարուն ցուպը խրեց այրվող ավազի մեջ. խոհուն աչքերը մռայլ ճակատի տակից հառեց նրա աչքերին և ասաց.

— Եկել եմ մոտդ համայն աշխարհի բոլոր ծայրերից. բոլոր ծայրերից հարցումն եմ արել իմանալու, թե՝ ինչ է երջանկությունը, ո՞րն է նրա իմաստը... Եվ մնացել եմ անպատասխան:

Գալիս եմ այժմ նվիրական Սինայի ժայռեղեն գագաթից, ուր Մովսեսը պատգամներ առավ, հարցումն եմ արել անխոս բարձունքից... Եվ մնացել եմ անպատասխան:

Քայլել եմ Նեղոսն ի վեր, տատասկները խոցել են սրունքներս, և արևը կիզել է ալեհեր ճակատս. և հասել եմ քո դռանը: Արդ, բա՛ց քո շրթունքը՝ հավիտյան գոցված աշխարհի համար, և քո իմաստուն, քո անվրդով աչքերով, ինչ որ տեսել ես դարերի շեղջում, ասա՛, հայտնի՛ր, հարցնում եմ՝ ինչ է մարդկային կյանքի երջանկությունը:

Մարդս խանձարուրից մինչև գերեզման անպարտելի հույսերով ձըգտում է երջանկության, սակայն առանց իմանալու՝ թե ինչ է այն: Ասա՛, հայտնի՛ր ինձ, և ես կմտնեմ խրճիթից-խրճիթ, ապարանքից ապարանք. և հարավին, նույնպես հյուսիսին, և արևելքին, նույնպես արևմուտքին

բարձրաբարբառ կպատգամեմ քո հայտնությունը երջանկության իմաստի մասին...

Եվ լռությունը մեծ անապատի՝ ծերուկ դերվիշի հարցումից հետո նորից ծանրացավ, և հինավուրց Սֆինքսը նորից նայում էր անթարթ՝ անեզր հեռուն: Անցան օրեր, անցան գիշերներ, և դերվիշը, անքուն ու կանգուն, արձանացած նրա առջև, ակնապիշ սպասում էր պատասխանի, և պատասխան չկար:

Եվ երբ անցան օրեր ու գիշերներ, դերվիշը դարձյալ հարցում արավ, և նորից լռությունը մեծ անապատի ծերուկ դերվիշի հարցումից հետո թանձրացավ ու ծանրացավ:

Ճերմակ ալիքները բարկ հովին տված՝ նորից հարցում արավ դերվիշը, և նրա աղաչող ձայնը հնչում էր ամբողջ մարդկության հոգու խորքերից:

Եվ երբ լռեց դերվիշը, Սֆինքսը աչքերը բևեռեց դերվիշի աչքերին, և ահա՛ շարժվեցին նրա հավերժալուռ շրթունքները, և անապատի ձայնով պատասխանեց նա.

«Ո՛վ մարդ, արյունի ծնունդ, և կրքի ծարավ, քո անմիտ ոգին անհագ տարփում է հավերժ գրգիռի: Երջանկության իմաստը դու անկարող ես ըմբռնել, քո զգացող գոյությունը չարժե իր ձգտումին, և ո՛չ մի նպատակ չարժե, որ նրան ըղձաս:

Սակայն ես ասում եմ քեզ և հավիտյան լռում, գնա՛, և այսուհետ մի՛ վրդովիր իմ երջանկավետ անդորրը:

Գնա՛ և պատգամիր աշխարհին հանուր՝ հարավին, նույնպես հյուսիսին, արևելքին, նույնպես արևմուտքին՝ երջանկության իմաստը — չպետք է զգալ, չպետք է խորհել, չպետք է կամենալ, այլ միայն քարանալ, քարանա՛լ, քարանա՛լ...»:

Եվ նորից քարացան հինավուրց Սֆինքսի շրթունքները, և նա՝ հավերժորեն, անխռով և անվրդով սևեռեց իր անքթիթ աչքերը դեպի անծայրածիր հեռուները, և նորից խորասուզվեց ծով-հանգստի մեջ:

Եվ անապատի անհուն լռությունը թանձրացավ ու ծանրացավ նորից...

1910

ՈՒՇԻՆԱՐԱ

(Հնդկական զրույց)

Արդար և իմաստուն դատավոր էր Ուշինարան: Մաքուր էին նրա բոլոր խորհուրդները և միայն մերձավորների և հեռավորների համար նվիրված:

Համեստ կյանք ուներ նա իր հոյակապ սրահներում և ճոխ սեղան ու ապաստան ամեն աղքատների և ուխտավորների համար, որ տարին բոլոր դեգերում են Գանգայի սրբազան ափերի և Հիմալայի նվիրական անտառների միջև:

*

Մի անգամ, երբ նա դահլիճում նստած՝ կարդում էր Վեդաները, — սրտապատառ ներս ընկավ մի աղավնի, որին հետապնդում էր սրաթև անգղը:

Սարսափած թռչունը նստավ դատավորի ծնկին և պաշտպանություն աղերսեց:

Անգղը հասավ նրա հետևից: Սակայն Ուշինարան պատսպարել էր արդեն մահապուրծ աղավնուն:

*

— Դատավո՛ր, — դիմեց անգղը Ուշինարային, — քաղցը վաղուց ընկճել է ինձ: Մեծ հանցանք է քաղցածի ձեռից խլել նրա սնունդը: Ե՛տ տուր ինձ աղավնին:

Ուշինարան ձեռի շարժումով մերժեց նրա պահանջը:

— Դատավոր, — շարունակեց անգղը, — դու պարտաճանաչ մարդու հռչակ ունես, սակայն ինչո՞ւ պարտքի օրենքին հակառակ ես գնում: Ինչո՞ւ ես ինձ զրկում իմ անհրաժեշտ սնունդից:

— Այս անօգնական, մահի սարսուռով դողդոջուն թռչունը իմ պաշտպանությանը դիմեց, — առարկեց Ուշինարան, — դո՛ւ, հզոր անգղ, միթե չես տեսնում, որ իմ առաջին պարտքն է — չհանձնել ինձ հավատացող արարածին իր հոշոտող թշնամուն: Ավելի մեծ ոճիր է՝ վտանգված թույլին զրկել օգնությունից, քան թե կատարել ոճիրների ոճիրը — սպանել Բրահմինին:

— Բայց, դատավոր, ամեն արարած աշխարհում ուտելով է, որ կապրի: Եթե զրկես արարածին կերակուրից, իսկույն կդադարի նրա կյանքը: Հիմա որ դու իմ ձեռքից խլում ես իմ ապրուստը, շուտով կմահանամ ես և ինձ հետ կինս ու ձագուկներս:

Աղավնուն խնայելով դու մեզ բոլորիս մահի ես մատնում:

— Դո՛ւ շատ իմաստուն ես խոսում, ո՛վ անգղ, հզոր թռչուն. բայց խոստովանիր, ինչպե՞ս կարող ես ընդունել, որ թշվառ փախստականին հանձնեմ կորստի: Բնա՛վ, երբե՛ք:

Քո առջև բաց են ահա մառանիս դռները: Գնա՛, ա՛ռ, ինչ որ ուզում ես — եղնիկի միս, վարազի միս: Եվ ուրիշ ինչ որ ուզում ես, ասա՛, կկատարեմ քո կամքը:

— Ո՛չ, դատավոր, ես ուրիշ տեսակի միս ուտելու սովորույթ չունիմ: Բնությունից որոշված հավերժական օրենք է, որ անգղները աղավնիներ պիտի ուտեն: Տո՛ւր ինձ իմ իրավունքը:

— Ա՛նգղ, — թախանձեց Ուշինարան, — ինչ արարած որ ենթակա է մահի սահմաններին — ուզի՛ր, ես կտամ քեզ: Միայն երբեք չեմ կարող հանձնել թշվառության մեջ ինձ ապաստանածին:

— Դատավո՛ր, — պատասխանեց անգղը, — քանի որ դու այդքա՛ն սիրում ես այդ աղավնուն, — փոխարենը տուր քո մարմնից այնքան միս, որքան կշռում է աղավնին:

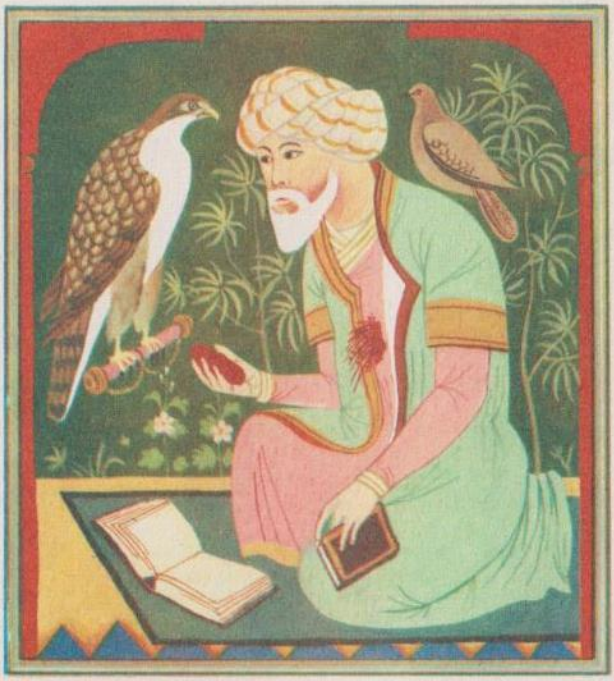

Բայց, դատավոր, ամեն արարած
աշխարհում ուտելով է, որ կապրի: Եթե զրկես արարածին կերակուրից,
իսկույն կդադարի նրա կյանքը:
Հիմա որ դու իմ ձեռքից խլում ես իմ ապրուստը, շուտով կմահանամ ես
և ինձ հետ կինս ու ձագուկներս:

— Այո՛, հիմա արդար է և ճշմարիտ քո կամքը, — սրտահոժար ասաց Ուշինարան, — սիրով կտամ, ո՛վ անգղ, իմ մարմնից փոխարենը:

*

Եվ հանկարծ դահլիճի ձեղունից մի կշիռ կախվեց:

Ուշինարան աղավնուն դրեց մի նժարում, իսկ մյուս նժարում՝ իր մարմնից մի փերթ, բայց աղավնին դեռ ծանր էր կշռում: Նորից կտրեց մսի մի փերթ, և աղավնին նորից ծանր էր: Դարձյալ նորանոր փերթեր կտրեց դրեց, և սակայն աղավնին ավելի և ավելի ծանր էր կշռում:

Այն ժամանակ Ուշինարան ամբողջ իր հոշոտված մարմնով ելավ կանգնեց նժարի մեջ...

— Ես Ինդրան եմ, — ձայնեց անգղը, — տիեզերքի իշխանը, և աղավնին — հուր Ագնիի ոգին:

Մենք եկանք քո առաքինությունը փորձելու համար:

Հավիտենական փառքով դու զարդարեցիր քեզ, ո՛վ Ուշինարա, որովհետև քո իսկ մարմնով խղճացիր փոքրիկ աղավնուն և քո կյանքով փրկեցիր թշվառին:

Ժողովուրդների մեջ պիտի չինանա քո անունը, և հավիտյան պիտի ապրիս դու անմահ փառքով ու փայլով, որովհետև պարտքի սրբության հավատարիմ եղար:

1926

ՇԻ-ՀՈԱՆԳ-ՏԻ ԲՈՂԴԻԽԱՆԸ

(200 տարի Քրիստոսից առաջ)

Երկնային պետության տերը՝ Շի-Հոանգ-Տի Բողդիխանը, երկնքի պես հպարտ ու բարձրամիտ, նստել էր փղոսկրե գահույքի վրա՝ մռայլ և դաժան: Նրա աչքերի մեջ մրրկում էր զայրացկոտ Դեղին ծովը, անդուլ ճանկռում է Չինու ափերը: Եվ նրա խոժոռ ճակատի վրա կնճիռները Գոբի անապատի օձերի նման գալարվում էին: Բազմել էր նա մտատանջ և դժնատեսիլ, ինչպես մթագին ամպը, որ շանթ ու որոտ ունի կրծքում խտացած:

Նրա գահույքի պատվանդանի ներքև՝ հատակի վրա գետնատարած, ինչպես մրրիկի առջև արտերն են լինում, անհույս ճակատները մարմարե սալաքարերին սեղմած՝ սասանել էին չինական աշխարհի բոլոր գիտունները և իմաստունները — չորս հարյուր հիսուն ալեծածան գլուխներ:

Եվ որոտաց Բողդիխանը.

— Արդյոք այրվե՞ց, ծուխ ու մոխիր դարձա՞վ Ոգիների աշտարակի վրա հոխորտացող աստղադիտարանը:

— Այո՛, երկնքի և երկրի տեր, այրվեցին, ծուխ ու մոխիր դարձան աշտարակն ու դիտարանը քո աստվածային հրամանի համաձայն, — ահաբեկ պատասխանեց մեծ նախարարապետը՝ ճակատը մինչև հատակը բախելով:

Նորից որոտաց Բողդիխանը:

— Արդյոք այրվեցի՞ն, ծուխ ու մոխիր դարձա՞ն այն մատյաններն ու

մագաղաթները, որոնք գտնվում են իմ գայիսոնի ներքո, որոնք ճգնում են տիեզերական գաղտնիքներն ու պատճառները լուծել, բայց որոնք խաբում են ու մոլորեցնում մարդկային ոգին միայն:

— Այո՛, երկնքի արև, երկրի երկինք, աստվածների որդի, ամեն ժամ հավաքվում են մատյանները և այրվում քո երկնափայլության ապարանքի հրապարակի վրա, քո ամենակարող կամքի համաձայն, — պատասխանեց մեծ նախարարապետը՝ ճակատը հատակին քսելով:

— Հիմա դուք ինձ ասացեք, ով գիտուններդ և իմաստուններդ, — դարձավ Բողդիխանը նրանց, — դուք, որ քրքրում եք երկինք ու երկիր, մարդկային հոգին և կենդանու հոգին, և ամեն ինչ: Ասացեք, ինչո՞ւ համար է ապրում մարդը, ինչ է կյանքի նպատակը, որտեղից ենք գալիս մենք, ո՞ւր ենք գնում մենք, ինչ է նյութը, ինչ է ուժը, և ինչո՞ւ են դրանք, պատասխանեցեք ինձ: Ասացեք, ինչ է տիեզերքը, ինչո՞ւ ստեղծվեց նա, երբ է նրա սկիզբն ու վախճանը, և վերջապես, ինչ է ժամանակն ու տարածությունը, և ինչո՞ւ են դրանք...

Տիրեց անապատային խորին լռություն:

— Դո՛ւ ասա, ո՛վ ծերուկ, որ ավագն ես գիտուններիդ մեջ, — դիմեց նա ամենից զառամյալին:

— Այս դու մեզնից բյուր անգամ լավ գիտես, ո՛վ մեծդ Բողդիխան, դու՝ արքաների արծիվ, որ երկնքի որդին ես և արևից իջած, — երկյուղագին պատասխանեց ծերունին:

— Եթե չգիտեք, ապա ինչո՞ւ եք գրում և կաճառներում իրար կոկորդ պատռում: Շուտ պատասխանիր:

— Տեր իմ ամենահզոր... Մենք կարող ենք պատասխանել, բացատրել, եթե հաճելի է քո երկնային ականջներին, շատ բաներ, «բայց թե ինչ է, և ինչո՞ւ համար է» — չենք կարող: Այնքան մեծ է, սոսկավիթխար, անպարունակ և անպարփակ տիեզերքը, որ մենք նման ենք այն անձին, որ կանգնած անծիր օվկիանի ափին՝ մի շիթ միայն վերցրած նրանից, կշռում է այդ շիթը ամբողջական օվկիանի ծանրությունը իմանալու համար: Անզոր է մարդը՝ ընկերը տիղմում սողացող որդերի:

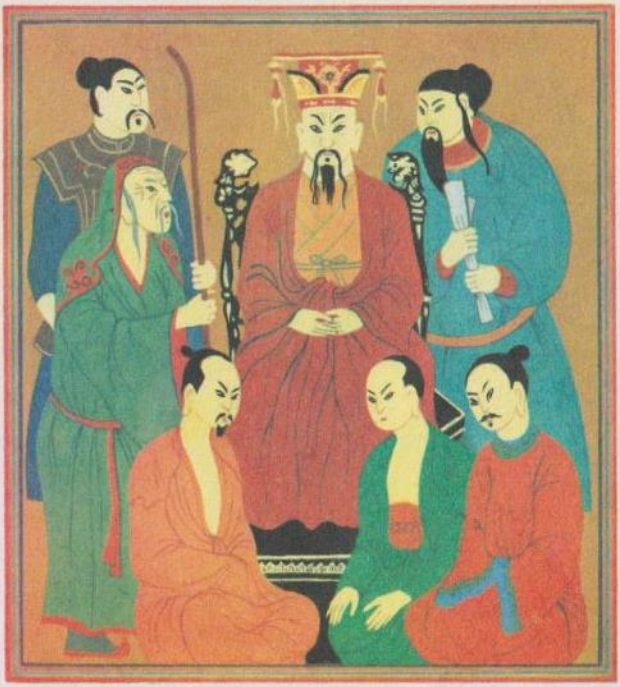

Հրովարտակեցեք աշխարհե-աշխարհ,
որ Շի-Հուանգ-Տի Բողդիխանը սպանեց Ոգին ու Միտքը, որովհետև
Ոգին մղում է դեպի անհուսություն, միտքը՝ դեպի մահ:
Կորչեն Ոգին ու Միտքը:
Կեցցե կյանքը անգիտակ և բնազդային. թող ապրի իմ
ժողովուրդը առանց Ոգու և Մտքի...

Ամենայն երևույթ, ամենայն առարկա իր պատճառն ունի և իր հետևանքը, մենք կանգնած ենք պատճառների սանդուղքի մի անհայտ աստիճանի վրա. երբ պատճառները քրքրելով իջնում ենք աստիճան առ աստիճան դեպի խորախոր անդունդները տիեզերքի, մեր միտքը հալչում է ու ցնդում, ինչպես անձրևի կաթիլը կիզող արեգակի առաջ... ոչ ոք չի կարող իջնել մինչև առաջին աստիճանը, որովհետև նա չկա...

Աստվածների մեծ շառավիղ, այն բոլորը, ինչ մենք տեսնում ենք, զգում ենք կամ լսում՝ ծնունդ են տիեզերական մայր պատճառի, մայրը բոլոր, բոլոր պատճառների. պատճառականության շղթայի մի օղակն է միայն մեր ձեռքում, իսկ մյուս անհամար, անթիվ օղակների շղթան թաղված է անհունության մեջ: Ոչ ոք երբեք չի կարող, և չպիտի կարողանա հասնել առաջին օղակին, որովհետև նա չկա...

— Ինչ՞ է պետք այն, ինչ որ ես տեսնում եմ, լսում եմ ու շոշափում. երեխան իսկ գիտե և հասկանում է իրերը այնպես, ինչպես ինքն է զգում կամ երևակայում: Տիեզերական բովանդակությունը ինձ չի հետաքրքրում, ես ուզում եմ նրա էությունը իմանալ: Ժամանակի և տարածության պատճառն եմ ուզում իմանալ: Պատասխանեցեք ինձ և կամ մեռեք բոլորդ...

Ամպրոպի նման որոտաց Բողդիխանը և բովանդակ ապարանքը դղրդաց, և նրա դաժան աչքերի դեղին ծովերը փոթորկեցին մոլեգին...

Լոտոսի տերևների պես դողացին բոլոր գիտուններն ու իմաստունները:

— Երկնքի որդի, ամենաբարի ոգի, տեր մեր կյանքին ու մահին, սուրբ է քո կամքը և քո տենչը դեպի իմացականությունը՝ նվիրական, բայց ինքը՝ մեծն Սաքիա-Մունին՝ Հիմալայը խոկման, ինքը մեծն Լաոծեն, ինքը՝ մեծն Կոնֆուցիոն, որոնց բերանով ինքը՝ ժամանակի և տարածության, հավերժության և անսահմանության աստվածն է բարբառում, — նրանք նույնիսկ անկարող եղան բարձրացնել տիեզերական անհասանելի գաղտնիքների վարագույրի ամենաչնչին ծալքն անգամ...

— Դուք ամենքդ պիտի մեռնեք, եթե չմեկնեք ինձ լլկող, չարաչար կեղեքող հարցերը, — մռնչաց Բողդիխանը, — դուք ամենքդ պիտի մեռնեք...

Զայրույթից և հուսահատությունից ըմբոստացած՝ ծառացավ ավագ իմաստունը, գավազանը խփեց մարմարյա հատակին, թոթվեց ալեհեր բաշը և խրոխտացավ Բողդիխանի ճակատն ի վեր:

— Ստրուկների տեր... անհուն է, անսկիզբ, անվերջ, անափ, անըմբռնելի տիեզերքը իր ժամանակով և տարածություններով, անհամար աստղեր ու արևներ են ծնվում ու մեռնում, ինչպես վայրկենական երևույթներ հավերժության մեջ, ինչպես մանր խխունջներ օվկիանոսի մեջ: Տիեզերքը լցված է արևների ավելի շատ հույլերով, մոլորակների ավելի անթիվ երամներով, քան մեծազոր մեր արքայի հսկայական շտեմարանները՝ բրնձի հատիկներով, քան փեթակները՝ մեղուների պարսերով...

Եթե արքան ստրուկներիս՝ կարողանա գտնել հրեղեն, թևավոր նժույգին, որը եթե կարողանա լույսից և մտքից ավելի արագ՝ մի հազարերորդական վայրկյանում հասցնել արքային հեռավոր արեգակին և անցնել այն կողմը և նույն թափով անհամար, անհամար, անհամար դարեր արշավել տիեզերական տարածությունների միջով՝ այն ժամանակ մի մազ անգամ առաջ գնացած չի լինի արքայի գահույքի մոտից... այդքան ահագին է և անըմբռնելի է տիեզերքը...

Այլևս մենք ոչինչ չենք կարող ասել, սպանիր մեզ, դու, որ երկնքի որդին ես, դու պիտի գիտենաս այն, ինչ որ մենք չենք կարող գիտենալ...

Լռեց ծերունին. Բողդիխանն առավ մռայլ ճակատը ափերի մեջ և խորհում էր: Տիրեց ծանր ու երկար մղձավանջային մի լռություն: Ապա Բողդիխանը, առանց ճակատը բարձրացնելու՝ անդրաշխարհային ձայնով 22նջաց.

— Տարեք սրանց ամենին գլխատման հրապարակը:

Նախարարապետը գլուխ իջեցրեց Բողդիխանի առջև, և բոլոր գիտուններին և իմաստուններին դուրս տարան գլխատելու:

———

Մյուս օրը Բողդիխանի հրամանով ներկայացավ նախարարապետը և հայտնեց, որ ամենքը գլխատված են արդեն:

Այն ժամանակ շանթերով փայլատակեցին Բողդիխանի մռայլ աչքերը, և հրամայեց նախարարապետին.

—Հրովարտակեցեք մեր պարիսպներից մինչև դարբասները երկնածրար Հիմալայի և մինչև ափերը մեծ օվկիանոսի, որ այսուհետև երկնային պետության սահմաններում չպիտի գրվի ոչ մի գիրք «Ինչի և ինչուի» մասին, չպիտի խորհվի կյանքի նպատակի մասին, չպիտի հարցվի պատճառների պատճառի մասին, իրերի սկզբի և վախճանի մասին, չպիտի քննվեն տիեզերական գաղտնիքները, և մանավանդ ոչ մի շշուկ ժամանակի-տարածության առեղծվածի մասին: Երբեք, երբեք:

Հրովարտակեցեք աշխարհե-աշխարհ, որ Շի-Հոանգ-Տի Բողդիխանը սպանեց Ոգին ու Միտքը, որովհետև Ոգին մղում է դեպի անհուսություն, Միտքը՝ դեպի մահ: Կորչեն Ոգին ու Միտքը: Կեցցե կյանքը անգիտակ և բնազդային. թող ապրի իմ ժողովուրդը առանց Ոգու և Մտքի՝ անգիտության մեջ ուրախ և երջանիկ, թող կենսաբաշխ արևի տակ սիրե, աճե և զվարճանա:

———

Երեկոյան պալատականները գտան Բողդիխանին գահույքի վրա մեռած՝ դաշույնը սեփական ձեռքով իր սրտի մեջ խրած:

1907

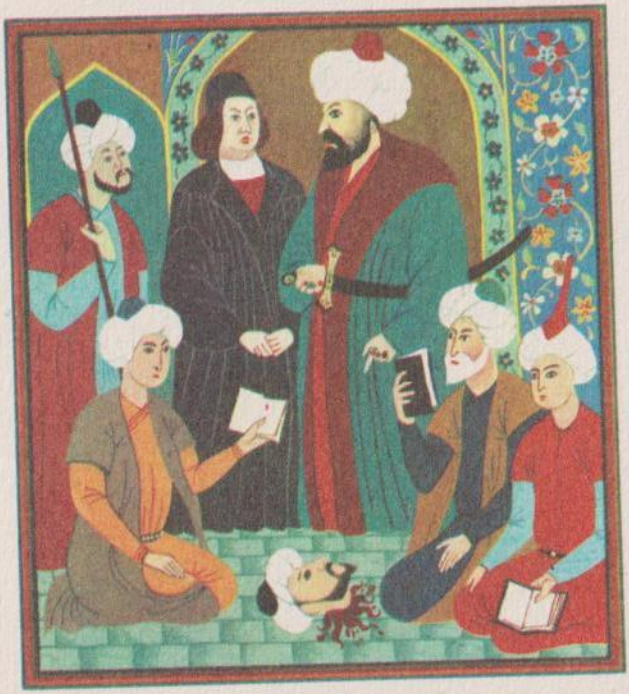

— Ես... Ես ինչ եմ մտածում — այդ միմիայն ես գիտեմ:
Եթե սեփական մորուքիս մազն անգամ գիտենա իմ մտքերը,
արմատից կպոկեմ այն...

ՖԱԹԻՀ ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԵՀՄԵԴ

Սուլթան Մեհմեդ կեսօրից հետո նստել էր Սերայի մեծ դահլիճում, գահի վրա, վեհափառ սարքը գլխին:

Ձախ ափի մեջ բռնել էր մորուքը և ցուցամատը դրել էր բարակ, երկարուն, սուր քթի վրա: Խորազնին հայացքով նայում էր իր ոտների ներքև, Սպահանի թանկարժեք գորգերի վրա ծունր դրած մեծ վեզիրին, սեր-ասքյարին, դեֆտերտարին և Մյունեճիմ-բաշուն:

Մեծ վեզիր Մահմուդ փաշայի խորագետ հայացքը կարդում էր Սուլթանի դեմքը, որ միշտ անթափանցելի կերպով ծածկում էր նրա հոգեկան կացությունը: Սուլթանը հոգում հուզված էր վեզիրի հաղորդած լուրերի պատճառով:

— «Փույթ չէ, — մտածում էր Սուլթանը, — ես կարող եմ, եթե ուզենամ, գյավուր վենետիկցիներին հանել խոզ ճենովացիների դեմ. սակայն հիմա բարեկամ պիտի երևալ, որպեսզի հետո, հարմար ժամանակին լավ հարվածել նրանց: Այսպես»: — Եվ դիմեց պետական գանձապետին:

— Դո՛ւ, դեֆտերտար, ամենաընտիր նվերներ ուղարկիր շուտով, իմ անունից, Վենետիկի և Ճենովայի իշխանապետներին, իբրև նշան բարեկամության:

Դեֆտերտարը խորին գլուխ տվեց մինչև գետին:

— Դո՛ւ, սադրազամ, — հարցրեց Սուլթանը մեծ վեզիրին, — ուրիշ ինչ լուրեր ունիս:

— Բոյո՛ւկ Սուլթան, մաջար Հունիադին Բելգրադի մեջ ահագին թվով ասքյար է հավաքել, իսկ առնավուտների Իսկենդեր բեկը հարձակվել է քո

պետության սահմանների վրա և քո հավատարիմ ծառաներից շատերին չարաչար սպանել, շատերին էլ գերի վարել... — պատասխանեց վեզիրը վախվխելով:

Սուլթանի երեսի վրա ոչ մի մկան չշարժվեց:

— Աշխարհասասան մեծ փադիշահ, Իսլամի վահան, քո քաջ բանակները վրեժի կրակով բռնկված՝ քո մեկ հրամանին են սպասում կռվի դաշտ թռչելու՝ մեռցնելու և մեռնելու քո փառքի համար... — սիրտ առած բերան բացեց զինվորական նախարարը՝ սեր-ասքյարը:

Սուլթանի դեմքի վրա նորից ոչ մի մկան չշարժվեց:

— Ալլահի սիրելի, ճակատագրի ընտրյալ, հավիտյանս Ֆաթիհ Սուլթան, — կարճատև լռությունը խզեց պալատական աստղագետ՝ Մյունեճիմ-բաշին, — երկնքի աստղերը քո ձեռնարկի համար շատ բարեբաստ ելք են գուշակում: Ժամանակն է անհաղթ սուրդ մերկացնելու:

Մեծ վեզիրը, սեր-ասքյարը, Մյունեճիմ-բաշին խոսք մեկ էին արած Սուլթանին համոզելու, որ գյավուրների դեմ պատերազմ հռչակել:

Սուլթանը մի կարճ հայացք նետեց վեզիրի վրա: Սա վայրկյանը հարմար համարեց նորից խոսելու:

— Ի՞նչ է մտածում մեր հոգու և մեր մարմնի Տերը, Կրալների, Շահին Շահերի, Սուլթանների Սուլթանը: Ի՞նչ է մտածում քո իմաստուն հանճարը պատերազմ հայտարարելու մասին, դո՛ւ, նոր ժամանակների մեծ Սողոմոն արքա...

— Ե՞ս... Ես ինչ եմ մտածում — այդ միմիայն ես գիտեմ: Եթե սեփական մորուքիս մազն անգամ գիտենա իմ մտքերը, արմատից կպոկեմ այն... — տիրաբար ասաց Սուլթանը և լռեց:

Լռեց և վեզիրը՝ տեսնելով, որ այլևս անհնար է Սուլթանի դիտավորությունը իմանալ՝ թե արդյոք ուզո՞ւմ է պատերազմ, թե ոչ: Նա գիտեր, որ Սուլթանի գաղտնապահությունը անսահման է, հիշելով, որ Սուլթանը մի անգամ ասաց, թե՝ հաջողության հոգին գաղտնիք պահելն է և մի վճիռ լավ խորհելուց հետո կայծակի պես արագ գործ դնելը:

Սակայն սեր-ասքյարը փորձ արեց գրգռել նրա զայրույթը:

— Մեծ Ղազի փադիշահ, դու՝որ մինչև այժմ տասը թագավորության ես տիրել և հարյուր յոթանասուն քաղաք գրավել՝հիմա հանդգնում է վոյեվոդ Դրակուլը, այդ գյավուր վլախը, աններելի, անհանդուրժելի լրբություն գործել քո հավատարիմ ծառաների դեմ: Քո ուղարկած պատգամավորներին, որոնք մեր սրբազան օրենքի համաձայն չեն հանել նրա առաջ իրենց սարըքները, պահանջել է գլուխները բանան, իսկ երբ մերոնք մերժել են, այդ ժամանակ այդ շունը ասել է. — Լավ, թող այդպես լինի, հրամայելով դահիճներին, որ բևեռեն սարըքները մերոնց գլուխների վրա: Եվ դահիճները ահագին գամեր են խփել ծառաներիդ գանգերի մեջ և այդպիսով սոսկալի տանջանքների մեջ նահատակել մերոնց...

— Անհանդուրժելի է այս, անհանդուրժելի, — միաբերան վրա բերին վեզիրն ու դեֆտերտարը:

Սուլթանը այս սարսափելի դեպքի վրա բարձր և ուրախ ծիծաղեց և նորից ծիծաղեց: Նրան շատ զվարճալի և սրամիտ թվաց Դրակուլի այս եղեռնական արարքը: Ապա ծիծաղից հանգստանալով ասաց սենեկապետին, որ իր առջև բերեն մյուս սենյակում սպասող բանաստեղծներին և Ջենտիլ Բելլինիին, վենետիկցի այս նշանավոր նկարչին, որ վաղուց հետե Պոլսումն էր ապրում Սուլթանի հրավերի համաձայն՝ նկարելու համար, թե գեղարվեստասեր փադիշահին, և թե այլ պատկերներ:

Ներս մտան և խոնարհ գլուխ տալով՝ ծնկի եկան բանաստեղծ-փիլիսոփա Սինանը, որ Սուլթանի գրադարանապետն էր, բանաստեղծ Համդին և բանաստեղծ Շեհդին, որը չորս հազար ոտանավոր տունի մեջ երգել էր Ֆաթիհի հաղթանակները և փառահեղ գործերը: Նրանց հետ էր և նկարիչ Բելլինին:

Սուլթանը սիրալիր ողջունեց նրանց: Նա իր արքայական հովանավորությունը տարածում էր բանաստեղծների և փիլիսոփաների վրա և սիրում էր նրանց հետ խոսել բարձրագույն նյութերի մասին: Ինքը ևս գրում էր պարսկերեն լեզվով գազելներ՝ Ավնի կեղծ անունով:

Սուլթանը գահի բարձի տակից հանեց մի գիրք, որ զարդարված էր պարսկական մանրանկարներով:

— Համդի, — ասաց նա, — կարդացի իմ սիրելի Ջամիի «Յուսուֆ և Զուլեյկան»: Շատ գեղեցիկ գործ է: Ուզում եմ, որ այն ևս թարգմանես մեր ժողովրդի համար, և այնպես կատարյալ, ինչպես թարգմանեցիր Նիզամիի «Լեյլի-Մեջլունը»:

Համդին անսահման ուրախությամբ ճակատը հպեց գորգին՝ իր հոժարությունը հայտնելով:

— Դու, — դեֆտերտար, ուղարկեցիր Քերաթ սիրելի Ջամիին իմ տարեկան նվեր ոսկին:

Դեֆտերտարը մինչև գետին գլուխ տվեց:

— Սինան, — դիմեց Սուլթանը նրան, — սիրո՞ւմ ես Ջամիին:

— Աստվածընտիր փադիշահ, քո սիրած բանաստեղծին ինչպե՞ս կարելի է, որ ես չսիրեմ: Նա պարսիկների յոթը մեծերից մեկն է:

— Այո՛, բայց ես ամենից շա՛տ հիացած եմ Ջելալեդդին Ռումիով: Նրա իմաստությունը անհուն է: Ուռումների Ապլատուն փիլիսոփան նրա չափ խորագետ չէ:

— Իրավ եք, մեծ փադիշահ, իսկական աստվածայինը Ջելալեդդին Ռումին է, քան թե Ապլատունը: Չէ՞ որ Ռումիի իմաստության համաձայն՝ մարդկային գոյության, նրա հոգու նպատակն է, որ վերջը լուծվի իր նախաղբյուրի մեջ, — աստծու մեջ ու այն ծովի մեջ, որից երբեմն դուրս է հոսել: Նա հետևողական աստիճաններով պիտի դառնա հող, բույս, անասուն, մարդ, ապա հրեշտակ և վերջը աստծուն հասնի:

— Դու, Շեհդի, — Սուլթանը դարձավ Շեհդիին, — երեկ ստացա Զեյնեբ խանումի դիվանը, որ ինձ է նվիրել: Սիրուն գազելներ կան, բայց ես ավելի սիրում եմ Միհրի խանումի գազելները: Ինչպիսի՜ քաղցրությամբ գովում է նա իր սիրածին, նրա գեղեցկությունը աստվածության է հասցնում: Դեֆտերտա՛ր, վաղը իմ անունից նվերներ ուղարկիր շեյիր խանումներին, Դեհլիի, Բաղդադի դիպակներ, մյուսլեներ ու սավայիներ, ինչ որ հաճելի է կանանց:

— Շա՛տ ճշմարիտ է նկատել աշխարհի աչքը՝ արև-Սուլթանը, — ասաց Շեհդին, — երբ կարդում ես Միհրի խանումի գազելները, թվում է թե

Նեզիմի դերվիշն է երգողը, որ պաշտում էր գեղեցիկը. և իր սիրածի մեջ աստվածությունն էր անձնավորված տեսնում:

— Միթե... Վաղը թող Սինանը ինձ բերի Նեզիմի դիվանը. իսկ այսօր քեզ կտամ մի քանի գազելներ, որ նոր եմ գրել: Մյուս օրը կխոսենք դրանց մասին:

Ապա, հայացքը ուղղելով վենետիկցի նկարչին, ասաց.

— Ի՞նչ նոր բան ունես նկարած, իմ սիրելիս...

Հռչակավոր վարպետը ցույց տվեց մի պաստառ, որի վրա նկարած ուներ Հովհաննես Մկրտչի կտրած գլուխը: Սուլթանը հիացած՝ գովեց նկարի գույների ներդաշնակությունը, ապա հարևանցի ասաց.

— Սակայն պարանոցի այս կտոր միսը, որ դեռ նկատվում է կտրած գլխի վրա, իրականին չի համապատասխանում:

Նկարիչը զարմացած նայում էր Սուլթանին:

— Այո՛, — շարունակեց Սուլթանը, — երբ մեկը գլխատվում է, պարանոցը իսկույն ոչնչանում է, որովհետև նրա մկանները մորթու, ջղերի և երակների հետ անմիջապես քաշվում, կծկվում են գլխի և իրանի մեջ:

Եվ նկատելով նկարչի կասկածանքը՝ հրամայեց պալատական զինավառ դռնապան-պահակին, որ մի ստրուկ բերե: Ստրուկին դահիճ բերին: Սուլթանի ակնարկի վրա՝ պահակը սրի մի հարվածով թռցրեց ստրուկի գլուխը՝ ներկաների սարսափած աչքերի առաջ: Հետո Սուլթանը հրավիրեց նկարչի ուշադրությունը կտրած գլխի վրա.

— Ճշմարիտ չէ՞ ասածս, սիրելի Բելլինի:

— Այո՛, իսկ և իսկ, իմաստուն արքա, — կարկամած ասաց նկարիչը:

Մինչ այդ՝ Սերայի մինարեից հնչեց մյուեզինի երեկոյան աղոթքը: Սուլթանը վեր կացավ, քայլերն ուղղեց դեպի Սերայի մյուս հարկաբաժինները ապդեստի և նամազի համար:

Սուլթանի աչքին՝ սողալով երևաց Ղզարաղասին, մեծ ներքինապետը: Սուլթանը խորհրդավոր ձայնով շշնջաց նրան, և ներքինապետը աչքերին քսեց Սուլթանի ջյուպպայի քղանցքը գոհունակ ժպիտով և ետ-ետ քաշվեց:

Բոլոր ներկաները, ստվերների պես իրար ետևից երերուն քայլերով՝ դուրս ելան իմաստության և ոճիրի դահիճից...

1921

Ամենազոր է մեծ Մոնղոլը, կես աշխարհի
տերն է նա, մի հրամանով նրա կարող է աշխարհի մյուս
կեսն էլ պառկել նրա գահի տակ... Սակայն նա
անկարող է մի քնքուշ աղջիկ համբուրել անգամ...

ՉԻՆԳԻԶ-ԽԱՆԸ

Ղարա-Ղորումի պարիսպների ստվերները աշխարհներ են ծածկում, և աշխարհների աչքն ու ականջը դեպի Ղարա-Ղորում են դարձած:

Ազգերի արյունով շաղախեց Չինգիզ-Խանը Ղարա-Ղորումի պարիսպները, և ազգերի հազար-հազար ու բյուր գանգերով բուրգ ու աշտարակ շինեց Չինգիզ-խանը:

Ոսկեդուռ քյոշքում նստել է Չինգիզ-խանը, փղոսկրե գահույքի վրա, զառամած գլուխը սպիտակ մազերի տակ, ինչպես հավերժական ձյունների տակ Տյան-Շանի ամպածրար գագաթը:

Սակայն նրա գահույքի ոտները պատվանդան են շինել Մեծ Օվկիանոսը մինչև բոցավառ ծովը Հնդու, Գոբի մրրկաշունչ անապատից մինչև երկնասույզ բարձունքները Կավկազի:

Մռայլ աչքերով, ինչպես անդունդները Վրկանա ծովի, փռվել է գահույքի վրա մեծ մոնղոլը: Նա ծերացել է: Լեռները թունդ հանող ոտները հազիվ են շարժվում, ժողովուրդներ սասանող ձայնը մարել է, վագր ու առյուծ մեկտեղ սանձող բազուկը՝ թուլացել:

Մեծ վեզիրը և պալատականները խանի պատվանդանի ներքո, գորգերի վրա ծնրադիր՝ նստել են գլխիկոր՝ ականջ դարձած՝ սպասում են խանի հրամաններին:

— Է՛յ, վեզիր, — նվաղած ձայնով դիմում է խանը, — ձանձրանում եմ ես, սաստիկ ձանձրանում... Կանա՛յք բերեք, թո՛ղ պարեն, երգեն, թո՛ղ

լոգանք անեն մոտս... Գինի բերեք, էյ, գինի բերեք, հարյուր տարվա հրաբորբոք գինի...

Կրնկի վրա բացվում են եբենոսյա դռները, և երգի, ծիծաղի և բուրմունքի հետ խանի սերայը ներս են կարկաչում մատաղ եղնիկների բույլեր-չքնաղ, մարմարիրան աղջիկներ, որոնց որսացել են, բերել Ղանդահարի սադափյա ապրանքների միջից, Շիրազի վարդաստանների միջից:

Սերայի հսկա դահլիճում, խանի շուրջը, հույլք-հույլք պարում են նրանք շղարշների մեջ ծփուն, և հոլանի, և ծաղկապաճույճ:

Նրանց՝ արշալույսների նման շքեղ և շուշանների նման մաքուր մարմինները բուրում են անուշ յուղերով և կնդրուկներով Հնդստանի և Արաբստանի:

Բուռն և քնքուշ պարում են նրանք:

Գիշերների պես սևաթույր են և արևի պես ոսկի են նրանց մազերը, որ խուժել են նրանց լուսեղեն մեջքերի վրա, և փաթաթվում են կարոտի պես նրանց նազելի պարանոցներով և արբեցուցիչ բուրմունքով ողկույզ-ողկույզ կախ են ընկնում ձյունափառ կրծքերի վրա, ինչպես սև ու ոսկի ամպերը Կուեն-Լուհի ձյունների վրա:

Դրախտի խնձորների պես՝ անուշաբույր ստինքները թրթռում են լուսնկայի ծոցերում, ինչպես այն ծիրանի գինին բյուրեղյա սկահների մեջ...

Ինչպես հազարան-բլբուլները Չինամչինի արքայական վարդարան-ներում, այնպես երգում են փերիները կարոտի և անուրջների երգերից, երգում են համբույրների և սիրո գիշերների մասին, երգում են ու պարում, բուրում են երազանում խանի շուրջը—և սիրո մոռացաբաշխ գիրկն են հրապուրում նրան:

Բայց լսում է Չինգիզ-խանը և չի լսում, լսում է, բայց չի մրրկում հանգած արյունը նրա:

Զմրուխտե և հակինթե թասերի մեջ եռում է գինին, երիտասարդ

զինվորի արյան պես: Բորբոքում է նա, ում լեզվի վրա մի կաթիլ է ծորում...

Եվ խմում է Չինգիզ-խանը:

Ճենապակե ավազանների վարդաջրերի մեջ լողանում են փերիները: Նրանց մազերի ողկույզներից ադամանդի և մարգարիտի հատիկների պես ջրերի կաթիլները ցայտում են վեր ու վար վազող շատրվանների հետ, և վարդաջրերի գոհարները քրքջալով, ծիծաղելով ցատկում, թռչում են հեռու, ընկնում են Չինգիզ-խանի ճակատի վրա և սառչում, սառույց դառնում:

Նայում է խանը հուրիների շողշողուն մարմիններին. նայում է, բայց չի տեսնում. տեսնում է, բայց սառած սիրտը նրա չի ալեկոծվում:

Քնարի, սրնգի և ծնծղայի ներդաշնակությունը հյուսվելով և ոլորվելով մարմարյա սյուների հետ՝ բարձրանում է վեր, փռվում է ոսկի առաստաղին, թռչում է դուրս՝ երկինք, բայց չի հասնում խանի ականջին, բայց չի փոթորկում քարացած հոգին նրա:

Արևաչյա և ծովաչյա փերիների հայացքների հուրն ու նետերը ճառագայթում են ամեն կողմ. տարափի պես թափվում են խանի վրա— համբույրների և հրապույրների ոստայն են հյուսում նրա շուրջը, բայց պողպատյա վահան է դարձել խանի սիրտը. և ոչ մի նետ չի խոցում նրան. ոչ մի կրակ չի ջերմացնում նրան:

Զմրուխտե և հակինթե թասերի մեջ եռում է գինին՝ երիտասարդ զինվորի բորբոքուն արյան պես, բոցավառվում է նա, ում լեզվի վրա մի կաթիլ է ծորում:

Նա արևի աշխարհներից է բերված և արբեցնում է արևի խանդավառ երազներով նրան, ով մի թաս միայն խմում է արևի գինուց:

Եվ խմում է խանը, սակայն նրա հոգին սառույց-սառնամանիք է, և արևը չի հալում նրան:

— Թող գա ինձ մոտ Գյուրջիստանի սարերում որսած վիթը, թող նա փայփայե ինձ:

Եվ զեփյուռի պես սահելով, գարնան պես բուրելով վազում է մի

գեղուհի. փարվում է խանի ծնկներին, մանկան պես թեթև, երազի պես հեզ, նստում է նրա չորացած ծնկներին:

Խանը հավաքում է ուժերը, կարկառում է կծկված բազուկները, գրկում է լուսափթիթ աղջկան. թույլ ու նվազ սեղմում է մարած կրծքին և հազիվհազ կարողանում է անշարժ, անձայն մի համբույր տալ Գյուրջիստանի պարտեզների նռների նման նորաբողբոջ նրա ստինքներին:

Եվ թուլացած վայր է թողնում ձեռները մեծ խանը, ծնկները դողդոջում են փերու քնքշության տակ...

Նեղանում է արքան, զայրանում է նա...

— Դուրս տարեք բոլորին, բոլորին. հարկավոր չեն ինձ, ձանձրացնում են ինձ... — բարկացած հրամայում է խանը կերկերուն ձայնով:

Ավելի մռայլվում են խանի թորշոմած աչքերը. — «Ով կանանց է տիրում, նա իրոք, աշխարհին է տիրում: Իմ թագավորությունը չարժե երիտասարդ հովվի կրակե մի համբույրին». այս միտքը օձի պես սողաց նրա գլխով, թույնով խայթեց նրա սիրտը:

Եվ գլուխը կախ ձգելով հոգնած, խորտակված կրծքի վրա նիրհում է խանը:

Ամենազոր է մեծ Մոնղոլը, կես-աշխարհի տերն է նա, մի հրամանով նրա կարող է աշխարհի մյուս կեսն էլ պառկել նրա գահի տակ. նա կարող է մի քմահաճույքով խորտակել Մսրա պղնձե դռները և չքնաղակերտ Բյուզանդիոնի ծուխը երկինք հասցնել... Սակայն նա անկարող է մի քնքուշ աղջիկ համբուրել անգամ...

— Վեզիր, ձանձրանում եմ...

— Հրամայիր, մեծ խան, արքաների արև, քո կամքի առջև ամեն ինչ հլու է, մեծ օվկիանոսից մինչև աշխարհը ֆրանկների...

«Արքաների արև», — շատ օտարոտի և ծաղրական թվաց այս սովորական կոչումը Չինգիզ-խանին. — «բայց հանգած արև», մտքի մեջ այսպես ուղղեց նա, «հանգած արև, որից չնչին կայծն անգամ գերազանց է»...

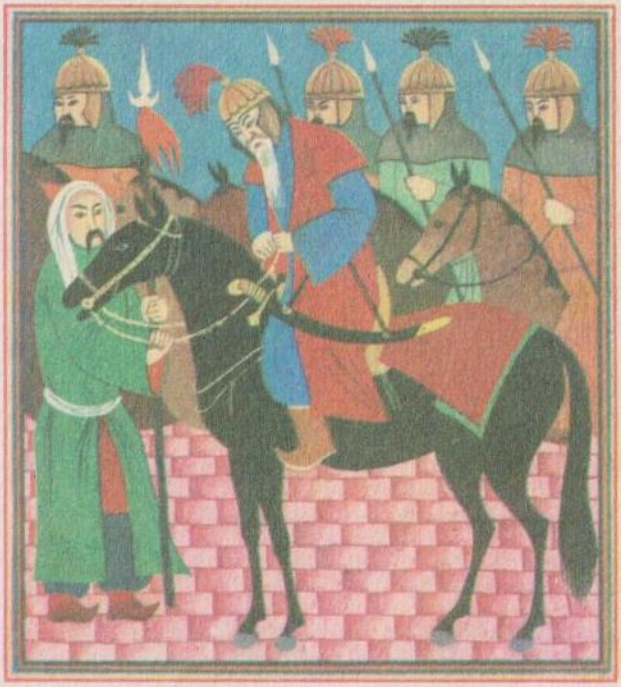

Ամենազոր է մեծ Մոնղոլը, նա կարող է
հրամայել մի վայրկյանում Խալիֆաների Բաղդադը Տիգրիսի
փրփրաբաշ ալիքների տակ ծածկել, Արաբստանի անապատների
ծովածածան ավազը մինչև արևի ակը բարձրացնել.
Նրա հրամանով կարող են
ֆրանկների աշխարհը հողի տակ թաղել...
Սակայն նա անզոր է մի նժույգի սանձահարել:

— Ի՞նչ... մինչև Ֆրանկների աշխարհը... Վեզիր, ես կամենում եմ որսի գնալ մինչև Ֆրանկների աշխարհը. նժույգս բերեք, պատերազմի վաղեմի ընկերիս հարազատ ձետը... հավաքեցեք թիկնապահներիս բոլոր, զորքերս բոլոր. ուզում եմ որսի գնալ՝Խորեզմի անծայր դաշտերում՝առյուծ որսալով հասնել հեռու, հեռու Ֆրանկների աշխարհը, որ արյունս տաքանա, արյունս եռա... Շուտ գնանք, սրարշավ գնանք...

Ասաց և եղավ:

Ոսկեկուռ քյոշքի աշխարհաչափ հրապարակից հնչում է ահա ուժգին և որոտալից ռազմական շեփորը, և փոթորկում է ծովի նման՝ մեծ քաղաքը. մի ակնթարթում դուրս են թռչում զինվոր ու զորապետ, զինվում են զրահավորվում, նժույգները դուրս են հանում ախոռներից և շտապում են հավաքվել ապարանքի հրապարակում:

Ծածանվում են հսկա արծիվների թևերի նման ոսկեթել և արյունավառ դրոշակները, որոնք ռազմի փառապանծ դաշտերում խանի գլխի վերև այրվել են Հնդստանի արևի տակ, և Թուրանի ահեղ հողմերի հետ շառաչել:

Զորապետների նժույգները կրծում են պողպատե սանձերը, վրնջում են ու դոփում սալահատակները, չորս կողմ կայծեր սփռելով:

Զորքի նիզակների և մերկ սրերի խիտ անտառը արևի ճառագայթների տակ հուրհրում է:

Նախարարների բազուկների վրա բազմած դուրս է գալիս խանը՝ զինված գոհարակուռ զենքերով. խրխնջում է ու ծառանում նրա մրրկածին նժույգը, որի հրեղեն կրծքով Չինու հազարամյա պարիսպներն է խորտակել և հզոր սմբակներով Էլբրուսի պողպատե կողերից ժայռեր է պոկել...

Նախարարները հեծցնում են խանին նժույգի վրա. դողդոջ ձեռքերով բռնում է նա ոսկե սանձը, և նժույգը տեսնելով իր տիրոջը, եռանդագին թրթռում է և ոտքը թափով սալաքարին հարվածում:

Ցնցվում է խանը, օրորվում է խանը, դողում է նա, սանձը ընկնում է ձեռքից:

— Իջեցրեք ինձ ձիուց, չեմ ուզում, — հրամայում է խանը:

Լռում է ռազմական շեփորը, և հրապարակը ամայանում:

Հզոր է Չինգիզ-խանը. նա կարող է հրամայել մի վայրկյանում խալիֆաների Բաղդադը Տիգրիսի փրփրաբաշ ալիքների տակ ծածկել, Արաբստանի անապատների ծովածածան ավազը մինչև արևի ակը բարձրացնել. նրա հրամանով կարող են ֆրանկների աշխարհը հողի տակ թաղել... Սակայն նա անզոր է մի նժույգի սանձահարել:

*

Հիվանդ է խանը, մահամերձ հիվանդ. նա պառկած է մետաքսե մահիճի մեջ:

— Է՛յ, վեզիր, — հազիվ շշնջում է խանը, — մահը մոտենում է. հրամայում եմ, շրջապատեցեք քաղաքը՝ զորքով, զինված. պարիսպները, դարբասները, բուրգերն ու աշտարակները, բոլորը հսկեցեք, որ մահը ներս չսողա պալատս. ամեն կողմերից՝ տանիքից, դռներից, պատուհաններից հսկեցեք արթուն, որ մահը ներս չսողոսկի. դարան մտեք, որ եթե մահը գա՝ բռնեք, սպանեք...

Ասաց և եղավ:

— Վեզիր, սուրս տուր ձեռքս, որ մահը գա, սիրտը խրեմ նրա...

Կատարում են հրամանը:

— Չեմ կարող վերցնել սուրս, ծանր է, դաշույնս տուր...

Եվ կատարում են հրամանը:

— Վեզիր, թևս չի շարժվում, ո՞վ է բռնել իմ թևերս.

— Ոչ ոք, տեր իմ, ո՞վ կհանդգնի բռնել աշխարհը տիրող բազուկները:

— Վեզիր, մութն է, աչքերս չեն տեսնում, ո՞վ հանգցրեց ջահերը:

— Ո՛չ ոք, տեր իմ, ո՞վ կարող է խիզախել հանգցնել տիեզերական ապարանքի ջահերը:

— Վեզիր, շունչ չկա, ո՞վ է նստել իմ կրծքիս և շունչս խլում, իսկույն կախեցեք այդ հանդուգնին...

— Տեր իմ, ո՞վ կարող է համարձակվել քեզ մոտենալ... Ոչ ոք չկա... — պատասխանում է վեզիրը:

Քարե լռությունը ճնշում է ապարանքը:

«Ես եմ, մահն եմ ձեռքերդ բռնել, խավարել աչքերդ, կրծքիդ նստել»:

— Դուն ինչպես եկար, ավազակ, ստահակ, — վերջին ուժերը հավաքած գոչում է խանը: Բայց ձեռքերը թուլացան բոլորովին, և դաշույնը վայր ընկավ:

— Վեզիր, մահս եկավ, ինչպես թողիք, դավաճանություն, կաշառք...

«Ես հեռվից չեմ եկել, — ասում է մահը, — ես միշտ քո մեջն էի, քեզնից անբաժան. երբ երիտասարդ էիր ու առույգ, դու էիր ինձ հաղթում, բայց ես մաքառելով ուժերդ մաշեցի. հիմա հաղթահարված ես դու, վերջին խոսքդ ասա և գնանք...»:

— Վեզիր, հրամայում եմ իմ պետության բոլոր աղբյուրներն ու գետերը, ծովերն ու օվկիանոսները թունավորեցեք, որ ինձ հետ մեռնեն ամենքը, ամենքը...

Վեզիրը չլսեց խանի հրամանը, որովհետև մահը բռնել էր նրա լեզուն:

1907

ՈՎ Է ԱՊՐՈՒՄ

Շատ դարեր առաջ արևելքում մի փառատենչ իշխան է լինում: Անունը մոռացվել է, բայց գործը հիշվում է: Անհանգիստ ու կռվազան է լինում: Շարունակ դավեր է նյութել դրացի իշխանների դեմ՝ գրավելու նրանց սեփական երկրներից մանր ու խոշոր հողամասեր, և դավերի ու կռիվների մեջ հաջողելով՝ դարձել է բոլորից մեծ ու բոլորից ուժեղ պետությունը մյուսների հանդեպ:

Այդ կռվասեր շրջապատի իշխանությունները փոքրացնելուց և հարկատու դարձնելուց հետո ելնում է աշխարհակալության:

Ստվար և հզոր բանակի գլուխն անցած՝ հարձակվում է մի թագավորությունից մյուսի վրա: Մի անգամ, հանկարծակի, խուժելով մի հեռավոր իշխանության սահմաններից ներս, ամրոցից ամրոց գրավելով, հաղթանակից հաղթանակ անցնելով, հասնում է երկրի մայրաքաղաքի փակ դռների առաջ: Պաշարում է քաղաքը, բանակը զետեղում է ամրակուռ պարիսպների շուրջը, ինքն էլ նստում է արքայական վրանի մեջ՝ օր ու գիշեր հնարներ ու դավեր որոճելով քաղաքին տիրանալու համար:

*

Մի օր, իշխանը զորքի մեջ քննական պտույտ անելուց հետո, վերադառնում էր իր վրանը: Ճանապարհը անցնում էր քաղաքի ընդարձակ գերեզմանատան միջով: Հնադարյան այդ մեռելաստանը ծավալվում էր լայնանիստ դաշտի վրա և ծածկում էր բլուրները:

Իշխանը քաշեց նժույգի սանձը, կանգ առավ և դիտեց անծայրածիր գերեզմանները: Դիտում էր և խորհում իր սրտի մեջ — ինչքա՜ն հուշարձաններ կան, ինչքա՜ն մամռոտած շիրմաքարեր, ինչքա՜ն, ինչքա՜ն. ավելի բազմաթիվ, քան իրեն զինվորներն են: Հարկավ ամեն մի քարի տակ մի հանգած կյանք կա, մի մեռած անհատ — անշուշտ, նրանց մեջ քաջ ռազմիկներ, զորավարներ, իշխաններ, մեծատուններ, գիտուններ... ապրող ներկա անհատների պես — մտքերով և կրքերով, զգացումներով և կամքերով նույն և նման: Ներկա ապրող աշխարհից առաջ մի անցած ապրող աշխարհ...

Սանձը հանձնեց թիկնապահներից մեկին, ինքը իջավ նժույգից: Մոտեցավ առաջին շիրմաքարին և կարդաց արձանագիրը. — անուն, տոհմանուն, մեծահարուստ վաճառական, ծնվեց այս թվին, մեռավ այս թվին. չապրեց և ո՛չ մի օր:

Ի՜նչ տարօրինակ խորագիր:

Կարդաց մի ուրիշը. — անուն, տոհմանուն, հռչակավոր զորապետ, միշտ հաղթական, ծնվեց — մեռավ, ապրեց միայն մի օր: Իշխանը զարմացած շարունակեց ընթերցումը հաջորդ մահարձանի. — մեծափարթամ կալվածատեր, ծնվեց — մեռավ, ապրեց յոթը տարի:

Մոտեցավ մի ուրիշ հուշարձանի. — անուն, տոհմանուն, մարդասպան — ավազակ, ծնվեց — մեռավ, ապրեց երեք տարի: Ավելի զարմացավ իշխանը և շիրմաքարից շիրմաքար անցնելով՝ կարդաց մի այլ արձանագիր. — անուն, տոհմանուն. խորիմաստ հեղինակ. ծնվեց — մեռավ, ապրեց իր կյանքի բոլոր օրերը:

Իշխանը մտահույզ կանգ առավ. ինչ կնշանակե այս, ինչ խորհուրդ ունեն այս գրությունները: Մտածեց, մտածեց, և անկարող եղավ լուծելու այս գաղտնիքը: Հրամայեց գտնել-բերել տեղացի մի մարդ՝ գիտակ այս առեղծվածին: Ցրվեցին թիկնապահները ամեն կողմ, և մի պահ անցած բերին մի ծերունի մարդ, որ բնակվում էր գերեզմանոցի ծայրին, մի հյուղակի մեջ:

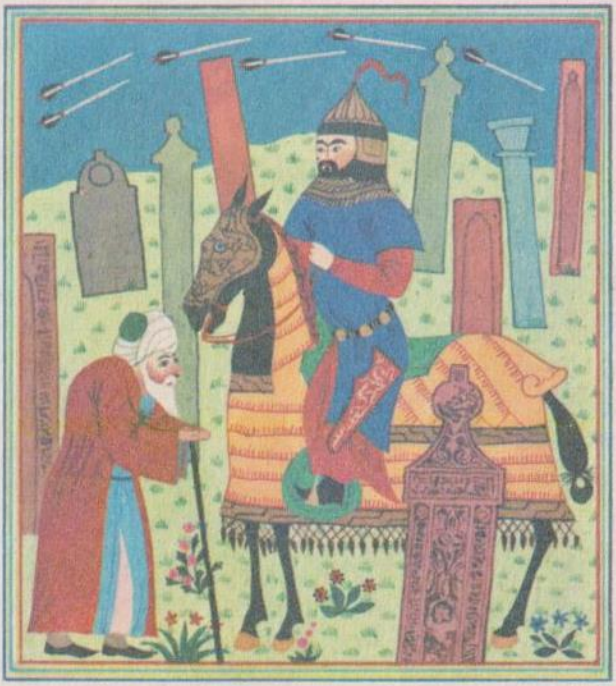

Ես գիտեմ այս մեռելաքաղաքի գործերը—մահի և
կյանքի առևտուրը:
Կյանքը իր ծնած ժամից գրավ է դրված մահի մոտ:
Մահը խիստ և հզոր պարտատեր է:
Ո՛չ հաղթապանծ իշխանը կազատվի այդ պարտքից, ո՛չ
պարտված ստրուկը...

— Կարող ես բացատրել ինձ այս տապանագրերի իմաստը, — հարցրեց իշխանը:

— Ես այս գերեզմանատան հինավուրց պահապանն եմ, ով մեծ իշխան, և ճանաչում եմ յուրաքանչյուր մահացածին, որ փոշի է դառնում այս քարերի ներքո:

— Հապա՛ մեկնիր ինձ, ինչ է ուզում ասել, օրինակի համար, այս գիրը:

Ծերուկը հենվելով ցուպին, առանց նայելու մատնանշված շիրիմին, խորշոմած աչքերը հառելով իշխանի աչքերին.

— Կես դար է, — ասաց, — դեգերում եմ այս մեռելաքաղաքի բնակիչների մեջ: Այստեղ հանգչում են հայրերը և նրանց կողքին իրենց որդիները, իսկ թոռները հիմա մարտնչում են քո դեմ:

Ես գիտեմ այս մեռելաքաղաքի գործերը — մահի և կյանքի առևտուրը: Կյանքի իր ծնած ժամից գրավ է դրված մահի մոտ: Մահ խիստ և հզոր պարտատեր է: Ո՛չ հաղթապանծ իշխանը կազատվի այդ պարտքից, ո՛չ պարտված ստրուկը... Կյանքը սուտ է, միայն...

Իշխանը մեղմով կտրեց ծերունու խոսքը:

— Այո՛, այո՛, բայց խնդրում եմ ինձ մեկնես այս գրերի խորհուրդը: Ծերունին մի պահ տրորեց ճակատը և խամրած ձայնով ասաց.

— Հնուց, դարերի մեջ սրբագործված մի սովորություն կա մեր քաղաքում: Երբ մեռնում է մի քաղաքացի, դատի են նստում քաղաքի իմաստուն ծերունիները: Քաջություն, խելք, հարստություն անարժեք են, երբ չի գործվում ուրիշի համար: Իրեն անձի համար ապրած օրերը նժարի մեջ կշիռք չունին, բարիք գործած օրերն են ապրած համարվում: Ուրիշի համար ապրողն է ապրում: Որովհետև կյանքի իմաստը ուրիշի համար ապրելու մեջ է: Եվ այսպես հաշվում են ննջեցյալի բարիք գործած օրերը և թիվը գրում տապանի վրա:

Եվ առանց նայելու մատնանշված շիրիմաքարին, շարունակեց ծերունին.

— Այս քարի տակ հանգչում է մեր ժողովրդի հռչակավոր իմաստունը:

Իր մանուկ օրերից հրաժարվեց նա աշխարհի հաճույքներից: Խոր զգաց թշվառի և զրկվածի տանջանքները, տառապեց քաղցածի և կեղեքվածի տառապանքներով: Ամփոփվեց իր աղքատիկ խցի մեջ, օր ու գիշեր, ամեն ժամ խորհեց՝ ուղի գտնելու թշվառների փրկության համար: Գրեց ու երգեց, և նրա սրտից բխած խոսքն ու երգը մխիթարեցին տառապողին, ըմբոստացրին լքվածին և սաստեցին կեղեքողին և հարստահարողին: Նա մեր մարգարեն է, իմաստուն առաջնորդը դեպի արդար և բարի կյանքը:

Եվ մեր ծերունիները հաշվեցին նրա կյանքի բոլոր օրերը — ապրած օրեր, զուր չգնացած:

— Իսկ այս մյուս մահարձանը, — հարցրեց իշխանը:

— Սա մեծ ճանապարհների վրա կողոպտող և սպանող ավազակ էր: Բայց մի օր զղջաց իր ոճիրները, կոտրեց սուրը: Հեռավոր վայրերից աղբյուր տարավ երկրի աչքերից ջրազուրկ ճանապարհի վրա և ինքն էլ աղբյուրի մոտ իր խշտին դրեց: Առավոտից մինչև երեկո գավաթը ձեռքը՝ սառը ջուր էր մատուցում ծարավի ճամփորդներին: Այսպես նա ապրեց ուրիշների համար թվով երեք տարի:

— Այդ մատնանշածդ, մեր քաջ զորապետն էր, հաղթողը մեր երկրի թշնամիներին, բայց նրա սխրագործությունները հաշվի չառան, այլ այն միակ արարքը, որ սիրո և բարության ծնունդ էր: Նա պատերազմում մի անգամ թշնամի մի վիրավոր զինվորի պատսպարեց իր վրանում, վերքերը կապեց և խնամեց մի օր: Այդ միակ օրը մեր իմաստունները հաշվեցին ապրած օր:

— Իսկ այս մահարձանի տակ պառկած է քաղաքի մեծահարուստ մեկը: Իր կյանքում նա միայն մի բան գիտեր — գանձ դիզել: Եվ ոչ մի մարդու և ոչ մի վայրկյան չկարեկցեց. աննշան բարիք իսկ չարեց և ոչ մեկի համար: Նրա օրերը զուր անցան, ծուխի պես ունայն: Եվ գնացին նրա տապանի վրա — չապրեց և ոչ մի օր:

Իշխանը գոհացավ ծերունու խոսքերից, առատ վարձատրեց նրան, և հետիոտն, գլուխը քարշ, դանդաղ քայլերով գնաց վրանը:

Բոլոր գիշերը մինչև լույս, նա առանձնացած, գլուխն առավ ափերի մեջ, ոչ քնեց և ոչ հանգստացավ, մտածեց ու մտածեց:

Երբ լույսը ծագեց՝ փոխանակ ռազմակոչ շեփոր զարկելու՝ կռիվը նորոգելու համար, նահանջի հրաման արձակեց: Պաշարումը վերացրեց, վերադարձավ իր երկիրը, բանակը ցրեց և ձեռնարկեց բարի և խաղաղարար գործերի՝ մնացած կյանքը ապրելով ուրիշների բարօրության համար:

Ավանդությունը հիշատակում է, որ նա ամեն առավոտ զարթնելիս և ամեն երեկո քուն մտնելիս, կրկնում էր. — Ես բախտավոր եմ, ես ապրում եմ հիմա:

1931

«ՁԵՐ ԽՆԴՐԱԾԸ ԻՄ ՈՏՆԵՐԻ ՏԱԿ Է»

Ես չեմ պատմում այն բանաստեղծի մասին, որ երեկոյան ծովախորշի արծաթե ջրերի վրա մակույկով ճեմելիս՝ հարբած գեղեցկի հրեղեն գինով, իրեն ծովն է նետել՝ալիքների վրա քայլող լուսնյակը բռնելու, — և անդարձ սուզվել է այնտեղ:

Ես չեմ պատմում և այն բանաստեղծի մասին, որ կախարդված բլբուլի հեքիաթական երգով՝ ջանգյալների անծայր անտառներն է մտել՝բռնելու նրան, — և անդարձ կորել է այնտեղ:

Ես պատմում եմ Շիրազի այն բանաստեղծի մասին, որ միշտ ճշմարիտն է խոսել և քարկոծվել է ճշմարիտի համար:

*

Մեծ Զրադաշտն ասել է. «Ճշմարիտը խոսիր աներկյուղ այս աշխարհի հզորների առջև»: Եվ Մուսա-Շիր-Ալին, Շիրազի բանաստեղծը, հրապարակների վրա, դարբասների առջև, թե իշխանավորների երեսին միշտ ճշմարիտն է ասել և չի վախեցել:

«— Չար են ձեր գործերը և ձեր սրտերը՝ կեղծ. աստծու անունով խաբում եք խեղճերին և սիրո դիմակով զրկում մերձավորին:

— Դուք ներբողում եք բռունցքն իշխողի, որբի և այրիի դատն եք պաշտպանում՝ ծեծելով ձեր քար կուրծքը արյունոտ ձեռքերով:

— Դուք, սերն ու գգվանքը առնում եք՝ ծախում, փեշերիդ տակ դանակ սրած՝ իրար համբույր եք տալիս...»:

Այսպես էր ասել միշտ Մուսա-Շիր-Ալին:

Եվ բոլորը հալածել են նրան. բարեկամը ողջույն չէ տվել և ընկերը երես է պահել նրանից. հրապարակներից անցնելիս ծաղրել են նրան և նրա հացը արցունքով թրջել. սակայն ամբոխի զայրույթը դեպի նա այնքան է հորդացել և իր զայրույթի մեջ այնքան է գազանացել ամբոխը, որ խեղճ Մուսա-Շիր-Ալին հազիվ է մազապուրծ փախել-ազատվել ամբոխի ճիրաններից:

Եվ օր ու գիշեր ճանապարհ կտրելով՝ պատմուճանը անապատների տատասկներով գգգված և մուճակները առապարների քարերով քրքրված՝ հոգնած հասավ նա մի օր Բուխարայի պարիսպների տակ:

Արդյոք ներս մտնի քաղաքը, թշնամիների բանակը, ճշմարտության խոսքն ասելու, թե՞ գնա անապատ բորենիների հետ սեղան նստի: Մի վայրկյան վարանելուց հետո նա ներս մտավ քաղաք և մոլորվեց փողոցից փողոց:

Եվ նա տեսավ մշակներին՝ կորացած մեջքերով, ծանր բեռի տակ. նրանք հոգնած քայլերով տանում էին բեռները և մեծատան շտեմարանները լցնում. իսկ մեծատունը թանկագին պատմուճանի մեջ փաթաթված՝ տեսնելով իր հարստությունը, շփում էր կարմիր մորուքը և մրմնջում. — Փառք քեզ, ալլա՛հ...

Տեսավ Մուսա-Շիր-Ալին մուրացիկների շարանը, որ դռնեդուռ էր անցնում. մի տեղ հալածում էին նրանց, և նրանք ուրիշ դուռ էին բախում:

Եվ տեսավ նույնպես, թե ինչպես մեծատունը մի սև դրամ տվավ մի ծեր աղքատի և ինքը ծերունու օրհնության տակ քայլում էր հպարտ և մեծաշուք. հիացած իր բարությամբ: Եվ ճանապարհին աջ ու ձախ խոնարհ ողջույն էին տալիս նրան, և մեծատունը ողորմածորեն ընդունում էր ողջույնները:

Տեսավ և նույնպես, թե մեծատունը ինչպես խոնարհ գլուխ տվավ և

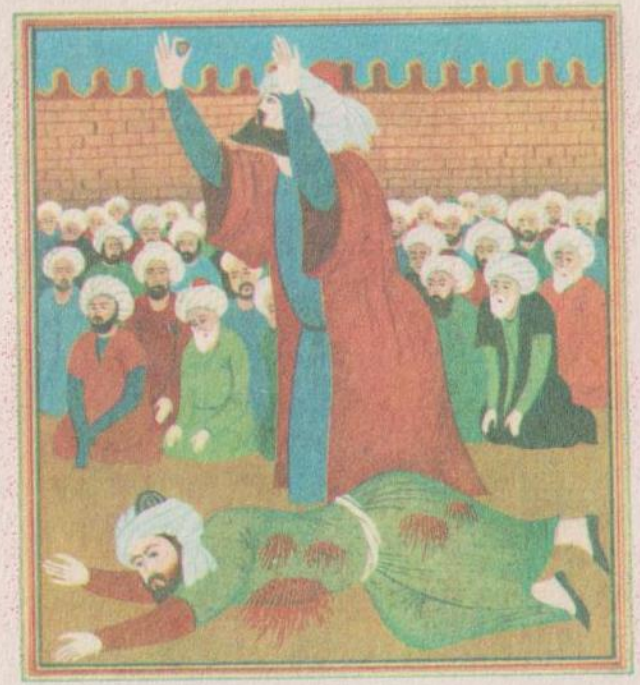

Ճշմարիտ են խոսել միշտ բանաստեղծները.
— Ով մարդիկ, ձեր խնդրածը նրանց
ոտների տակն է...

ճկեց մեջքը մինչև գետին՝ մի ավելի հարուստ մեծատան առջև, որն հազիվ նշմարեց նրա ողջույնը...

Նորից ոլորվեց փողոցից փողոց հալածական երգիչը և տեսավ դարձյալ մարդկային այն բոլոր արարքները... ինչ որ տեսել էր Շիրազում...

Օրը երեկոյանում էր...

Խիստ հոգնած էր Մուսա-Շիր-Ալին և շատ անոթի:

Ձեռքը տարավ գրպանը, հանեց մի ոսկի փոքրիկ դրամ, վերջին դրամը, որ մնացել էր մոտը, և ափում բռնած քայլեց դեպի շուկան հաց գնելու:

Բարձր մինարեից հնչեց մոլլայի երեկոյան էզանը. բարեպաշտ մուսլիմանները խումբ-խումբ ուղղվեցին հրապարակը և ծնրադիր նամազի կանգնեցին:

Բանաստեղծը գնաց այնտեղ, կանգնեց հրապարակում և դիտում էր իր շուրջը:

Բարձր հնչում էր մոլլայի աղոթքը և փռվում քաղաքի վրա:

«Մեկ է ալլահը և Մուհամմեդը նրա մարգարեն է:

Ողորմած է ալլահը և նրա ողորմածությանը սահման չկա:

Ծովը կցամաքի, բայց նրա գութը անսպառ է իր որդիների համար:

Փառք ալլահին, նրա բաշխած շնորհների և բարիքների համար:

Ո՛վ ալլահ, ներող եղիր քո անհուն բարության մեջ մարդկանց մեղքերի հանդեպ և տո՛ւր մեզ քո ամենօրյա հացը»:

Մուսա-Շիր-Ալին այդ իսկ միջոցին ձգեց ափի ոսկին իր ոտների տակ, տրորեց մաշած մուճակով, կանգնեց նրա վրա և հրապարակով մեկ՝ բարձրաձայն գոչեց.

— Ո՛վ մոլլա, ո՛վ մարդիկ, դուք ինչ որ խնդրում եք աստծուց — ահա այստեղ է, ճշմարիտն եմ ասում ձեզ — ձեր խնդրածը իմ ոտների տակն է...

Նրա ձայնը թավալեց և փռվեց հրապարակի վրա, դիպավ աղոթողների բարեպաշտ ականջներին և բարձրացավ վեր, մինարեի գլուխը և ընդհատեց մոլլայի հոգեբուխ էզանը...

Տիրեց մի պահ լռություն, և մեկ էլ խուլ մռնչաց ռազ հրապարակը. բոլոր աղոթողները ոտի կանգնեցին.

— Ի՞նչ է ասում այս գյավուրը, ո՞վ է սա:

— Ինչպե՞ս է հանդգնում աստծու դեմ խոսիլ:

— Ո՞վ է սրբապղծում մեր հավատքը...

Հազար բերան մռմռում էին ամենքը՝ օղակ կապելով Մուսա-Շիր-Ալու շուրջը:

Կատաղությունն աչքերի մեջ՝ վրա հասավ մոլլան:

— Ո՛վ ալլահի հավատացյալներ, ինչ եք կանգնել, քարկոծեցեք այս գյավուրին:

Եվ առաջին քարը վերցրեց մոլլան, ուժգին թափով արձակեց Մուսա-Շիր-Ալու վրա. քարը շչալով գնաց և դիպավ բանաստեղծի ճակատին. արյունը ցայտեց, և օրորվեց բանաստեղծն ու փռվեց գետին:

Մուսլիմանները հետևեցին մոլլային և կատաղի ցասումով մեծ ու փոքր քարեր էին շպրտում նրա վրա: Արդեն մեռել էր նա, բայց նորից շաչում էին քարերը և բլրանում նրա վրա:

Այդ իրարանցումի մեջ՝ ամբոխը հանկարծ նկատեց թշվառ բանաստեղծի ոսկի փոքրիկ դրամը, որ փայլում էր քարերի միջից. ամենքը իրար հրելով վրա պրծան, սակայն մոլլան, որ բոլորից մոտիկ էր կանգնած՝ ետ մղեց նրանց և, ասես, խելակորույս, ընկավ գետին, ոսկին հափշտակեց և ամուր բռնած գոչեց ուրախացած.

— Ո՛վ ալլահ, փառքդ շատ լինի, մեծ է քո ողորմությունը. ամեն տեղից հատուցանում ես քեզ օրհներգողին:

— Մեծ է ալլահը, — ասին ուրիշները, — արդարի որդիները անհաց չեն մնա, փառք քեզ հավիտյան, փառք քեզ...

Ճշմարիտ էր ասում Շիրազի բանաստեղծը. — Ո՛վ մոլլա, քո երկնքից խնդրածը նրա ոտների տակ գտար:

Ճշմարիտ են խոսել միշտ բանաստեղծները. — Ո՛վ մարդիկ, ձեր խնդրածը նրանց ոտների տակն է...

1909

— Ասենք թե՝ շահ դարձար, հետո՞, — հարցնում է դերվիշը:

— Հետո՝ ոչինչ, — պատասխանում է քաղաքապետը:

— Ահա՝ այդ ոչինչը՝ ես եմ: Ոտքերիս տակից անցիր գնա քո ճանապարհը, — նույն անվրդովությամբ պատասխանում է դերվիշը և նվաղուն աչքերը գոցում:

«ԱՅԴ ՈՉԻՆՉԸ ԵՍ ԵՄ»

Արևելյան մի քաղաքում, ամառվա միջօրեի շոգին, փողոցում, պատի ստվերին պառկած էր մի ծերունի դերվիշ:

Ցնցոտիների մեջ դերվիշը պառկել էր մայթի լայնքին, նվաղուն աչքերը կիսափակ:

Քաղաքապետ իշխանը՝ հպարտ ու վեհ, հագած ճոխ ու զարդարուն, գալիս էր դանդաղ քայլերով, շրջապատված շքախմբով:

Փողոցում մարդիկ ոտի էին կանգնում, կպչում պատերին և խոնարհ գլուխ տալիս անցնող քաղաքապետ իշխանին:

Շքախմբի առաջնորդը, գավազանը թափահարելով, գոռաց դերվիշի վրա.

— Ի՞նչ ես մեկնվել մայթին, ճանապարհը բռնել: Չե՞ս տեսնում ով է գալիս, վեր կաց, անպատկա՛ռ:

— Ես միայն ինձնից մեծի առաջ ոտի կկանգնեմ, — անվրդով պատասխանում է դերվիշը:

Քաղաքապետը լսում է դերվիշի պատասխանը և հետաքրքրված մոտենում է նրան և հարցնում.

— Մի՞թե ես քեզնից մեծ մարդ չեմ:

— Իհարկե՝ ո՛չ: Քեզնից բարձր դեռ շատ աստիճաններ կան: Այո՛, թե՞ ոչ:

— Այո՛:

— Դու քաղաքապետ իշխան ես, գիտեմ. որ մեծանաս, ինչ պիտի դառնաս, — հարցնում է դերվիշը:

— Նահանգապետ, — պատասխանում է քաղաքապետը:

— Հետո՞:

— Հետո՝ վեզիր:

— Հետո՞:

— Փոխարքա:

— Հետո՞:

— Սահմանը սա է: Մեր բոլորի վրա շահը կա: Նա է ամենից մեծը:

— Ասենք թե՝ շահ դարձար, հետո՞, — հարցնում է դերվիշը:

— Հետո՝ ոչինչ, — պատասխանում է քաղաքապետը:

— Ահա՛ այդ ոչինչը՝ ես եմ: Ոտքերիս տակից անցիր գնա քո ճանապարհը, — նույն անվրդովությամբ պատասխանում է դերվիշը և նվաղուն աչքերը գոցում:

1945

ՍԱԱԴԻԻ ՎԵՐՋԻՆ ԳԱՐՈՒՆԸ

Գարուն էր:

Մեկը այն անհամար գարուններից, որ զարդարել են երկիրը, և որոնցից հարյուր հատ ապրեց երջանկության և տխրության բանաստեղծը՝ Սաադին:

Առավոտ շատ վաղ զարթնեց Սաադին. իջավ պարտեզը, որ ծաղկում էր Ռոքնաբադ գետի ափին: Նորից լսելու համար բլբուլների երգը և նորից տեսնելու համար գարնան հրաշքը:

Նայեց Շիրազի դաշտին, որ մանկության շնորհներով ու վարդերով պճնված՝ վաղորդյան նիրհն էր առնում՝ պարուրված բուրալից ճերմակ շղարշներով:

Նստեց ծաղկած հասմիկի տակ, Սպահանի գորգի վրա, և բռնեց դողդոջ մատներով վարդենու նոր բացված կարմիր-կանաչ կոկոնը և մրմնջաց յուրովի.

«Ինչպես մատաղ աղջիկը ժպտում է գգվող սիրականին, այնպես էլ վարդը իր շրթներն է բանում առավոտյան հովիկին»:

Թեև շատ էր ծերացել Սաադին, սակայն նրա հոգին երազի աչքերով և ականջով երազի՝ տեսնում էր ու լսում աշխարհի չքնաղ իրերն ու ձևերը, երգերն ու լռությունը անհայտ ոլորտների, որովհետև տակավին զրույց էր անում նրա հետ բանաստեղծության կախարդ ոգին—Զմրուխտ թռչունը, որ իր հավերժական բույնն էր կերտել Կաֆ լեռան գագաթին, աստղերի մեջ...

Երգում էին բլբուլները՝ գորշ զգեստ հագած և լուսեղեն աչուկներով. երգում էին իրենց դյութական ռուբայաթները սիրո կրակով կրակված, — ու երգում էին Սաադիի սրտի մեջ:

Քնքուշ հովը վարդերի ականջներին կուսական շնչով բարևագրեր էր շշնջում, որ բերել էր հեռավոր սիրահար վարդերից, — և կարդում էր Սաադիի հոգին սիրո բարևագրերը...

«Սիրող սիրտը լսում է միշտ այն բոլոր խոսքերը, որ մրմնջում են իրերը: Աշխարհը լի է հնչուն դաշնակություններով: Աշխարհը թրթռում է անվախճան և սիրավառ արբեցումով», — հիշեց Սաադին իր հին խոսքերը:

Ականջը բլբուլների երգերին և սպիտակ գլուխը կարմրափթիթ վարդերի մեջ սուզած՝ ծծեց Սաադին հեշտության բույրերը, և բույրերով գինովի՝ աչքերը գոցեց. — և տեսավ աշխարհը իր հոգու մեջ, ինչպես երազի մեջ մի երազի:

Տեսավ Հնդու խաղաղության գետերը սրբազան լոտոսներով օծուն:

Տեսավ իմաստուն փղերին, որ խորհում են մթին ջանգյալների՝ մեջ:

Եվ Դեհլիի ոսկեդիպակ ապարանքների մեջ սիգաճեմ աղջիկներին տեսավ՝ գիշերագեղ մազերի մեջ կարմիր նունուֆարներով:

Տեսավ Թուրանի մրրկաշունչ տափաստանները և մրրիկների մեջ խոյացող ամեհի հելուզակներին՝ կայծակե թրերով:

Տեսավ նույնպես անապատը բոցակեզ, բեդվինների նժույգների վազքը սրարշավ. առյուծների հետևից՝ արծիվների թևերի տակ:

Եվ երկյուղած ուխտավորների անծայր քարավանները տեսավ. աղոթքով ու երգով Մեքքայի դարբասների առաջ նրանց ծունկի գալը:

Եվ տեսավ Մսրա աշխարհի հնագեղ հրաշքները և կապույտ ծովերի ծփուն բյուրեղը: Եվ Դամասկոսի թավիշ աղջիկներին, լուսնկա մարմնով, որոնց երկար ու քնքուշ ձեռները, մանյակի պես, փաթաթվել էին երիտասարդ Սաադիի պարանոցով...

Սաադին հառաչեց՝ աչքերը բանալով:

— Ավա՜ղ, անցավ հարյուր տարիս մի գիշերվա երազի պես, թռավ թեթև մի վայրկյանի մեջ, որովհետև դուք միշտ ուղեկցում էիք ինձ, ո՛վ հեքիաթ, ո՛վ բլբուլներ ու վարդեր, և դո՛ւք, վարդերի քույր շնորհագեղ աղջիկներ...

*

Երկնքի երփնավառ պարտեզների միջից դուրս բխեց արեգակը, և հուրհրացին ամեն թերթ ու փերթ, ամեն քար ու գուղձ, որովհետև գիշերը ադամանդի փոշի էր շաղ տվել բոլոր նրանց վրա:

Սաադին նայեց շուրջը խորունկ ու հետաքրքիր հայացքով նայեց երկնքի կապույտ վրանին՝ արշալույսի մեջ թաթախուն, ոսկու մեջ ճախրող թռչուններով:

Նայեց այնպես զարմացած և սքանչացած.

— Այո՛, հրաշք է աշխարհը, հեքիաթ է, գեղեցիկ ու անհուն զարմանալի:

Եվ ամեն օր նայում եմ աշխարհին և ամեն օր զարմացած, կարծես, առաջին անգամն եմ տեսնում աշխարհը. — աշխարհը՝ առօրյա և միշտ հիասքանչ, աշխարհը՝ հնօրյա և միշտ նորաստեղծ, հավիտենական մի անծանոթ հրապույրով առինքնող:

Սաադին նորից նայեց աշխարհին. տարերքի այս բազմազան ու հրաշազան խաղին, երբ աչքին ընկավ երկու տատրակ, որ կարմիր տոտիկներով շրջում էին կանաչ մարգերի վրա, քաղցր գվգվալով. և նորից խոսեց իր սրտում.

— Կախարդված է աշխարհը, և բոլոր իրերը հմայված են մի անտեսանելի վհուկի դյութական գավազանով, և հեքիաթացած է ամեն բան:

— Աշխարհը գլխիվայր հոսում է, քայքայվում է ու ձևալուծվում, և ինչն է, որ նորից կերտում է ու կաղապարում այս հոյակապ աշխարհը, և մեր հոգու շուրջը փռում այս հրաշքն ու հեքիաթը:

Ո՞վ ստիպեց եղնիկին, որ պապակ սրտով մագլցի սեպ ժայռերը՝ եղջյուրները քարերին փշրելով տարփալից մռնչյունով թավուտները թինդ հանե:

Ո՞վ ստիպեց, որ վարդը ճեղքե իր զմրուխտյա զրահը և բուրե հեշտագին:

Ո՞վ ստիպեց մարդուն, որ անհայտից բխե ձև ու հոգի առած՝ մտածելու և տառապելու համար. զգալու հուրը մեզ այրող ըղձանքի և չփափագի երբեք մեռնելու:

Ո՛վ սեր, դու անպարտելի ստիպմունք, դու քաղցր բռնություն, ես վաղուց ճանաչում եմ քեզ: Սակայն բնավ չհասկացա քո խորքն ու խորհուրդը...

Եվ տեսանողի հոգով նախազգաց Սաադին, որ այս վերջին գարունն է, որ ինքն ապրում է:

Վերջին գարունը:

Պարտեզի դռնակը բացվեց:

Սպիտակ շղարշները հովին ծփծփուն՝ ներս մտավ Նազիաթ, Սաադիի սիրած շիրազուհին, որ միշտ այցի էր գալիս ծերունի բանաստեղծին:

Նազիաթի գինեվետ շրթները և հոլանի թևերի լույսն ու կրակը շատ անգամ արևազարդվել էին դարևոր Սաադիի անքուն գիշերները:

Սաադին սիրում էր նրան իր անթառամ սրտի երիտասարդ ավյունով, և ոսկի բառերով քանդակել էր նրա պատկերը անմահ «Գյուլստանի» մեջ:

Նազիաթ՝ վարդերի փունջը գրկին, մոտեցավ բանաստեղծին և վարդաբույր ձայնով ողջունեց:

Տխուր էր Սաադին: Հառաչանքը թրթռում էր նրա գունատ շրթներին:

— Ինչու՞ ես տխուր, դու, ամենաերջանիկը մահկանացուներիս մեջ: Ինչու՞ ես տխուր:

Սաադին լուռ էր:

— Ես սիրում եմ քո տխրությունը, ով Սաադի, իմաստուն է քո թախիծը. և դու ասել ես քո աստվածային լեզվով, թե մարգարիտը վերքից է, որ կծնի և խունկը այրվելով է, որ իր անուշ հոգին կբուրե:

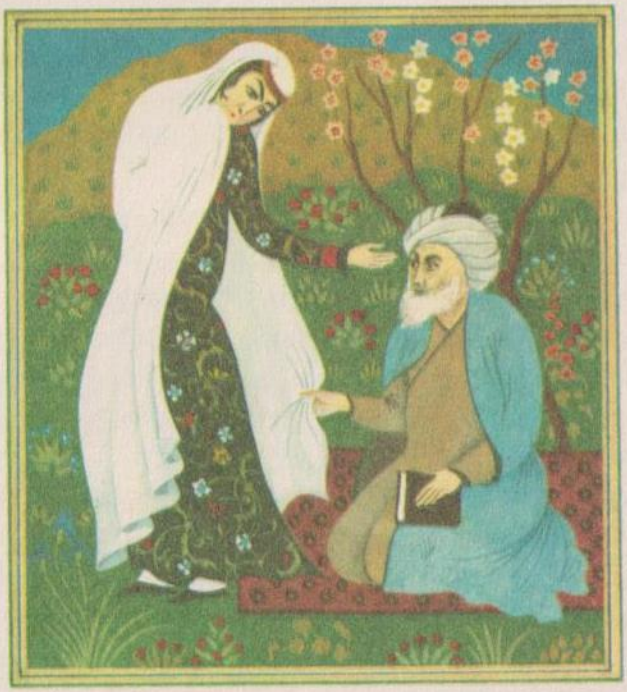

. . . Ինչու վարդը հոտոտելիս խորհել նրա վաղանցուկ շնորհի մասին:
Պահիր՝ հիշատակը բույրի և դյուրին
կլինի մոռանալը, որ վարդը թառամած է վաղուց:

Սաադին նայեց Նազիաթին դալուկ ժպիտով:

— Տես, վարդեր եմ բերել քեզ համար, իմ պարտեզի թավիշ վարդերից:

Եվ ծերունուն պարուրեց վարդերով և լուսեղեն մատներով շոյեց բանաստեղծի ճակատի մռայլը:

— Քո շնորհած վարդերը, ո՛վ դրախտի աղջիկ, աշխարհի ամենաչքնաղ վարդերն են եղել միշտ և երբեք չեն թառամել:

— Այո՛, Սաադի. «Ինչո՞ւ վարդը հոտոտելիս խորհել նրա վաղանցուկ շնորհի մասին: Պահիր հիշատակը բույրի և դյուրին կլինի մոռանալը, որ վարդը թառամած է վաղուց»:

Արծաթի ձայնով արտասանեց Նազիաթ բանաստեղծի վաղեմի խոսքերը:

Եվ նրա երազաբույր վարսերը գգվեցին Սաադիի դեմքը, երբ Նազիաթ ծունկի եկավ բանաստեղծի մոտ. և պարտեզում մի անուշ հով ծիածանի թևերը թափահարեց Սաադիի գլխի վերևը — այդ Զմրուխտ թռչունի չքնաղ թևերն էին, որ ծուփ եկան, երբ Սաադին դողդոջ մատներով շոյեց Նազիաթի երազաբույր վարսերը:

Եվ ապա Սաադին հոգու խորին հատակից նայեց մեկ՝ իր շուրջը բռնկած հեքիաթ-աշխարհին, մեկ՝ իր առջևը՝ լուսաժպտուն հրաշք-աղջկան, և զգաց տաք արցունքի մի կաթիլ իր հին սրտի մեջ, և բռնելով աղջկա փոքրիկ ձեռքը, համբուրեց ու դրեց լացող սրտի վրա՝ ասելով.

— Քո շուշան մատներով գրի՛ր «Գյուլստան» — իսկ հետին էջի վրա իմ այս վերջին խոսքերը.

«Ծնվում ենք ակամա, ապրում ենք զարմացած, մեռնում ենք կարոտով...»

1923

ՇԻԴՀԱՐԸ

(Առասպել)

Թափառական Շիդհարը վեր բարձրացրեց մտազբաղ աչքերը, որոնց վրա արևակեզ ճակատի խորունկ խորշոմներն էին իջել:

Եվ տեսավ զարմանքով, որ այն վաղեմի ծանոթ ծովը, որի շառաչուն ափերով ինքն անցել էր մի քանի անգամ իր դարավոր թափառումների անկայան ընթացքին, հիմա մի ծարավուտ և տատասկոտ անապատ է դառել:

Եվ տեսավ, որ նախկին ծովի կանաչ ալիքների փոխարեն, որոնց վրա նավերն էին օրորվում փետուրի պես, — հիմա ավազի դեղին ալիքներն են գալարվում անապատային առյուծի բաշերի պես:

Եվ նավերի փոխարեն դանդաղ քայլում է կարավանը խուլ ղողանջումով:

Երկաթեղեն ոտներով մոտեցավ նա կարավանի պետին և խոլաձայն հարցրեց.

— Քանի՞ ժամանակ է, որ այստեղ անապատ է գոյացել:

— Խեղճ ծերուկ, խելքդ թռցրել ես, — բարձրաձայն ծիծաղեց առաջնորդը:

— Ճիշտ եմ ասում, անծանոթ բարեկամս, տարիներ առաջ երբ անցա, այստեղ մի անեզր ծով կար, իսկ հիմա — անջուր անապատ:

Եվ նրա ահազդեցիկ ձայնը գալիս էր դարերի մռայլ խորքերից:

— Սակայն քո աչքերից չի երևում, թե դու խելագար ես: Բայց ինչ անհասկանալի բաներ ես ասում: Մեր պապերի պապերի պապերը անցել են այս տեղով, ու նրանցից էլ շատ առաջ շատերն են անցել, իսկ այս անապատն աշխարհի սկզբից կար ու կմնա...

Երազի մեջ ես, ծերուկ, երազի մեջ:

Մի դաժան ծաղր կծկվեց Շիդհարի սևաթույր շրթների անկյունում: Եվ նորից քայլեց առաջ:

*

Անցան դարեր, նորից դարեր:

Թափառական Շիդհարի հարյուր անգամ երկիրը չափող ոտները մի անգամ վերստին ուղղվեցին դեպի անապատը:

Երբ մոտեցավ ծանոթ վայրի սահմաններին՝ տեսավ, որ երեկվա ամայի անապատում հիմա մի մարդաշատ քաղաք է եռում:

Մոտեցավ քաղաքի մեծ դռանը և միամտորեն հարցրեց դռնապանին.

— Ի՞նչ շուտ շինեցիք այս քաղաքը:

Դռնապանը շատ տարօրինակ գտավ այս հարցը.

— Ինչպես թե... շինեցինք: Վաղո՛ւց, վաղո՛ւց գոյություն ունի այս քաղաքը. մեր պապերի պապերի պապերը չգիտեն անգամ, թե ո՞վ և ե՞րբ ձգեց այս քաղաքի հիմերը: Այս քաղաքն այնքան հին է, որքան աշխարհը:

Մռայլներով լեցուն աչքերը մեծ թափառականը նետեց քաղաքի վրա — փողոցներում և շուկաներում խռնվում էին այրեր, կանայք և երեխաներ:

Ոմանք աճապարում էին մտահոգ, ոմանք արևի տակ զվարճանում էին անհոգ, և երեխաները զվարթ խաղ էին անում աղբյուրների շուրջը:

Կանայք՝ պճնված վարդերով ու գոհարներով, հրապուրում էին այրերին. և նրանց երազուն հայացքները սիրո անվախճանությունն էին խոստանում:

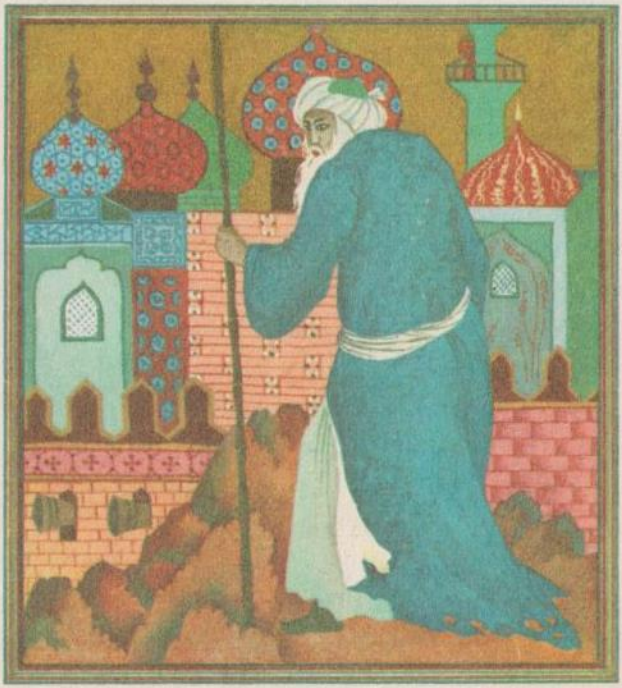

Եղկելի մարդիկ, երեկը նրանց համար
գոյություն չունի... Երգում են և պարում, և չգիտեն, որ իրենց
ոտների տակի երեկվա գերեզմանը վաղը
իրենց գերեզմանն է լինելու...

Հրապարակների վրա պերճախոսները որոտում էին հավերժական ճշմարտի և գեղեցկի մասին, մարդու տիեզերական արժեքի և նրա գերագույն նպատակների մասին...

Նորից մի դաժան ծաղր գալարվեց՝ անապատի օձի պես՝ Շիդհարի մթագին շրթների վրա. —

«Ա՛յն թռչող վայրկյանը, որ մարդիկ կյանք են՝ անվանում, հավերժական է թվում այս խեղճերին... Սակայն, ո՛վ փրկարար պատրանք... Իրենց խխունջից տիեզերական օվկիանի խորհուրդներն են լուծում և օրենքներն են սահմանում անհունին և անսահմանին... Անապատի վրայից սահող ամպի ստվերից ավելի ստահոդ է ձեր էությունը... Սակայն տեսնենք վաղը ինչ է լինելու...»:

Եվ վերստին քայլեց անդուլ դարերի թափառականը:

Անցան դարեր, նորից դարեր, և եկավ վաղը:

Հիշեց Շիդհարը վաղեմի քաղաքը և ուզեց այցելել նրան:

Երբ հասավ նրա սահմաններին՝ տեսավ, որ քաղաքի տեղը հիմա փռվում է մի դաշտավայր՝ ծաղկավետ և գարնանագեղ: Գետակի ափին պարում էին ու երգում նորաբողբոջ աղջիկները: Եվ հովիվը արածացնում էր խաշների հոտը սրնգի դայլայլների տակ:

— Ո՞ւր գնաց այստեղից քաղաքը, — հարցրեց նա հովվին:

— Ի՞նչ քաղաք, — ապշեց հովիվը:

— Տարիներ առաջ իսկ և իսկ այս կողմերն էի. մի մարդաշատ քաղաք էր եռում այստեղ: Նրա մասին է խոսքս...

Հովիվը քար-կտրած նայում էր Շիդհարին:

— Ե՞րբ առաջ եկավ այս դաշտը, — հարցրեց Շիդհարը:

— Ի՞նչ սարսափելի բաներ ես ասում. ես քեզ չեմ հասկանում... մեր պապերի պապերը, և էլի առաջ, այստեղ իրենց հոտերն են արածացրել: Այս դաշտը կար աշխարհի սկզբից և կմնա...

Հինավուրց թափառականի մռայլ շրթները նորից գալարվեցին, և արգահատանքի մի հայացք, դաշույնի պես, շողաց նրա աչքերում:

«Եղկելի մարդիկ, երեկը նրանց համար գոյություն չունի, այսօրն է նրանց համար միակ իրականը... Երգում են և պարում , և չգիտեն, որ իրենց ոտների տակի երեկվա գերեզմանը վաղը իրենց գերեզմանն է լինելու...»:

Եվ նորից քայլեց Շիդհարը: Ձյունաթույր մազերը ալեկոծվում էին նրա մթին ճակատի վրա: Քայլում էր և հոգու խորքում դառնագին խորհում մարդու միամտության և նրա գոյության ակնթարթի վրա և բոլոր իրերի գահավեժ հոսման վրա...

1907

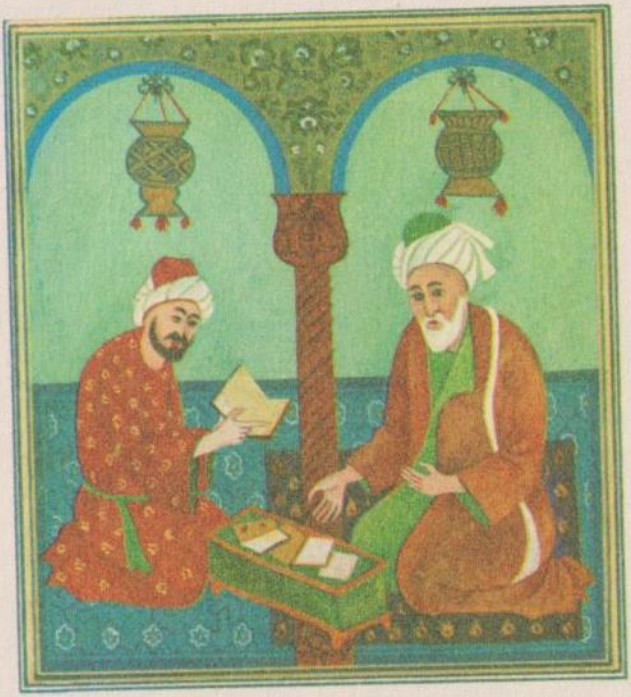

Հիմա դուք ինձ ասացեք, ով գիտուններդ և իմաստուններդ, դուք,
որ քրքրում եք երկինք ու երկիր, մարդկային հոգին և
կենդանու հոգին, և ամեն ինչ: Ասացեք, ինչու համար է ապրում
մարդը, ինչ է կյանքի նպատակը,
որտեղից ենք գալիս մենք, ուր ենք գնում մենք, ինչ է նյութը,
ինչ է ուժը, և ինչու են դրանք, պատասխանեցեք ինձ:

Ավետիք Իսահակյան

ԼԻԼԻԹ

(Լեգենդներ)

Դպրոցական բարձր տարիքի համար

Аветик Исаакян

ЛИЛИТ

(Легенды)

(На армянском языке)

Для старшего школьного возраста

Издательство «Советакан грох»

Ереван, 1983

Խմբագիր՝ **Հ. Հ. Դանիելյան**

Գեղ. խմբագիր՝ **Ս. Գ. Սաֆյան**

Տեխ. խմբագիր՝ **Ս. Գ. Շահվերդյան**

Վերստուգող սրբագրիչ՝ **Հ. Ն. Զորյան**

ИБ 4422

Հանձնված է շարվածքի 19.10.82: Ստորագրված է տպագրության 07.06.83: Ֆորմատ 70X84 1/16: Թուղթ օֆսեթ: Տառատեսակ «Արարատ»: Տպագրություն օֆսեթ: 6,26. պայմ. տպ. մամ., 25, 04 պայմ. ներկ. թերթ., 3, 2 հրատ. մամ.: Պատվեր 2850: Տպաքանակ 30000: Գինը 50 կոպ.:

«Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան — 9, Տերյան 91:

Издательство «Советакан грох», Ереван — 9, ул. Теряна, 91.

Հայկական ՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետական կոմիտեի գունավոր տպագրության տպարան, Երևան — 82, Էջմիածնի խճուղի 48:

Типография цветной печати Госкомитета Арм. ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Ереван — 82, Эчмиадзинское шоссе, 48.

50 կոպ.

Այն թռչող վայրկյանը, որ մարդիկ են անվանում,
հավերժական է թվում այս խեղճերին...
Սակայն, ով փրկարար պատրանք... Իրենց խխունջից տիեզերական
օվկիանի խորհուրդներն են լուծում և օրենքներ են
սահմանում անհունին և անսահմանին... Անապատի վրայից սահող
ամպի ստվերից ավելի ստահոդ է ձեր էությունը...Սակայն
տեսնենք վարդը ինչ է լինելու...